

Варненско Археологическо Дружество.

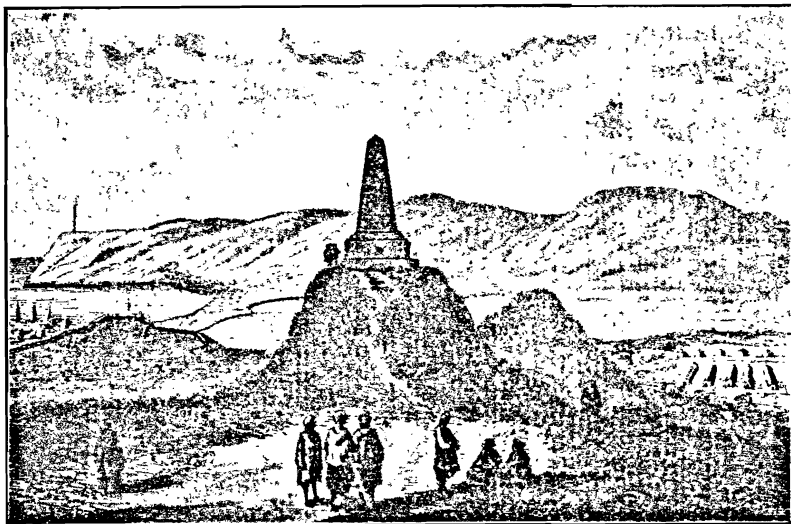
РА 354

Сражението ==

ПРИ

== ВАРНА

Въ 1444 г.

Печатница „ЗОРА“ — Варна.
1908.

Сражението до гр. Варна въ 1444 г.

Варненско Археологическо Дружество.

Сражението

ПРИ

Варна

Въ 1444 г.

(Съ 3 картини).

Печатница „ЗОРА“ — Варна.

1908.

РА 354²

951

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ВАРНА
2675/58

ПОСВЕЩАВА СЕ
на
СВЪТЛАТА ПАМЕТЬ
на
ПОЛСКИЯ И МАДЖАРСКИЯ КРАЛЪ
ВЛАДИСЛАВЪ III
„ВАРНЕНЧИКЪ“

и
на всички други паднали до Варна въ сражението
въ 1444 г.

До Варна близу, днесъ кждѣ е глухо, пусто,
Въ поля блатисти и осамотени,
Стърчатъ отъ четири столѣтия,
Тжжовно двѣ могили *) съ насипи зелени.
Това поле облива Черно море,
И чувашъ шумъ на морскитѣ талази,
На изтокъ виждашъ Варненскитѣ кули,
На западъ вѣвъ мжгла Балканский гребенъ гази.
У тѣзъ могили надалечъ отъ Полша,
Почива тихо храбра четица юнашка,
Погинала съсъ краля си за Кръста,
Що сѣвга билъ е знаме и хвала Поляшка **).

) Разбиратъ се двѣтѣ могили, наречени „Мешели-Тепе,“ които се намиратъ близу до с. Паша-къой. На една отъ тѣзи могили е билъ поставенъ прѣзь кримската война (въ 1856 г.) паметникъ на Владислава отъ поляци (гледай статийката „Владиславовия паметникъ“).

*) Тѣзи стихове е прѣвелъ отъ полски Др. Хр. Кесикъвъ (сравни „Владиславовия паметникъ“).

Сражението при Варна въ 1444 г.

(Съставилъ Георги Димитровъ, учителъ въ мъжката гимназия).

I.

История на войната.

Въ онова врѣме папата Евгений IV много се интересувалъ:

1) да отбие вниманието на Европа отъ Събора, свиканъ въ гр. Базилия, за да ограничи папскитѣ злоупотребления и

2) да помогне на византийския императоръ Иоанъ Палеологъ, който петъ години по-рано, въ врѣме на другъ единъ Съборъ, станалъ въ гр. Флоренция въ 1439 г., бѣ се отказалъ да накара източната черква да се подчини на западната, но съ условие и папата да му даде прѣдварително или да накара европейски държави да му дадатъ помощъ противъ всѣкидневно застрашаващитѣ столицата му турци.

За тая цѣль тоя папа сполучилъ да убѣди младия полски и маджарски кралъ Владиславъ III¹⁾ за да се тури на чело на една нова кръстоносна война, като за разносикѣ на тази експедиция му подарилъ за двѣ години всички папски приходи²⁾, съ слѣдующия планъ:

Най-напрѣдъ, негодующия противъ султана азиатски сатрапъ на Караманлия Али-бей, като членъ на християнския съюзъ и той, макаръ и не християнинъ, на чело и на други още сатрапи щѣлъ да възтоне, като нахлуе въ султанъ-Мурадовитѣ малоазийски владѣния. Вслѣдствие на това султанскитѣ европейски войски щѣли по необходимостъ, да заминатъ за въ Азия и така Европа щѣла да се отърве отъ една голѣма часть на турската армия. Слѣдъ туй веднага християнска флота отъ папски, венециански, генуезки и герцогско-

¹⁾ Роденъ въ 1424 г., а провъзгласенъ и за маджарски кралъ въ 1440 г., т. е. той билъ на възраст 16—17 год.

²⁾ Тѣй вареченатѣ приходи на св. Петъръ.

бургундийски кораби¹⁾ щѣла да завладѣе Галиполско-Дарданелскитѣ тѣснини, за да попрѣчи на обратното заминаване и завръщане на султанскитѣ войски изъ Азия пакъ за Европа, като за сжщата цѣль цариградската императорска флота щѣла и тя да пази Босфора. — А въ това врѣме, когато султанътъ щѣлъ да се бие въ Азия, съюзниците отъ западна Европа щѣли да навлѣзатъ въ Тракия²⁾. Така бѣше скроенъ планътъ.

Султанъ Мурадъ II пакъ, подозирайки постояннитѣ приготовления и шушукания на християнитѣ и за да печели, види се, врѣме, за да се приготви и той³⁾ — прѣдложилъ на краля Владиславъ примирие за 10 години, което се е сключило въ Сегединъ (въ Унгария), а санкционирано съ подписитѣ и клѣтвитѣ на султана и краля върху корана и евангелието⁴⁾.

Споредъ тоя договоръ султанътъ се задължи:

1) да отстъпи на Георги Бранковичъ всички крѣпости въ Сърбия и Херцеговина, като му своеврѣменно повърне двамата му синове заедно съ всички други заложници и плѣнници съ 200 хиляди златни гулдени.

2) цѣло Влашко да бжде подъ суверенитета на Унгария.

3) да повърне на Георги Кастриоти Скендеръ-бей цѣлокупна бащината му територия и хегемония.

4) да брой 70 хиляди минцове (дукати) за откупъ и освобождение на султанъ-Махмудовия зеть Джелепъ, който въ едно прѣдишно сражение (1443 г.) бѣ попадналъ въ ржцѣтъ на маджаритѣ като плѣнникъ.

5) да дава кралю Владиславу 25 хиляди войници за всѣка прѣдприемана отъ него война и

6) отнимаха му се и всички други владѣния съ изключение на *една частъ отъ България*⁵⁾.

¹⁾ Г. Кехлеръ „сраженията при Никополъ и Варна.“ Бреславъ 1882 (на чѣмски). стр. 40.

²⁾ M. C. Paganel. Histoire de G. Castrioti Skander-beg.

³⁾ Особено следъ нѣколкото поражения, които той бѣ прѣтърпѣлъ въ Маджарско и България прѣзь 1442—1444 г.

⁴⁾ Cantemir. Histoire de l'agrandissement et de la décadence de l'empire ottoman 1300—1711.

⁵⁾ Jirecek „Geschichte der Bulgaren“ стр. 361. — J. Caro „Geschichte Poles“ IV. §39. — Кехлеръ стр. 40. — Paganel. I. II.

И така султанътъ, опованъ на сключения договоръ, бѣ заминалъ съ войската си, за да потуши появилитѣ се безредици и въстанови разклатената тамъ тишина, тъй като горѣ-споменатиятъ сатрапъ на Караманлия Али-бей дѣйствително бѣ възстаналъ противъ него и бѣ даже завладѣлъ нѣкои градове и султански крѣпости въ Азия. Но туй възстание скоро било потушено отъ султана. Слѣдъ това той се оттегли отъ властѣта, като на мѣстото си оставилъ и провъзгласилъ за наслѣдникъ втория си 14 годишенъ синъ Мохамедъ II, слѣдъ смърта на първия му синъ Алаединъ.

Прѣнесенитѣ обаче отъ Европа султански войски се намирали още въ Азия, когато Франческо Кондолмиеръ, флорентийски кардиналъ, внукъ на папа Евгений IV и адмиралъ на папската флота — съобщи на Владислава, че заминава съ флотата си за Галиполъ, за да попрѣчи на връщането на неприятеля въ Европа и че султанскитѣ европейски войски всички се намирали въ Азия, съ изключение на нѣкои само слаби ордии и табури, останали въ Тракия, като сжщеврѣменно го канилъ да трѣгне и той часъ по-скоро съ съюзницитѣ си, за да ги унищожи окончателно и отърве християнството отъ тоя бичъ. — Едно съ подобно съдържание писмо е получилъ Владиславъ и отъ цариградския императоръ¹⁾.

Вслѣдствие на това въ единъ съвѣтъ, държанъ отъ първенци (магнати) въ кралството, въ който присжтствувалъ и римския папски прѣдставитель кардиналъ Юлианъ Цезарини, който подпомогнатъ и отъ прѣдставителитѣ на Англия, Франция, Венеция, Генуа, Арагония и отъ Бургундския дукъ, Медиоланъ и Флоренция, държалъ една разубѣдителна рѣчь, слѣдъ която се зѣ окончателно рѣшение: че краль Владиславъ можелъ и бѣ длъженъ да си не пази клѣтвата прѣдъ видъ на това, че сжществуваха по-раншни договори, сключени съ папата и другитѣ всички членове на свещения съюзъ, чийто прѣдседатель бѣ Владиславъ, и, слѣдователно, сключениятъ новъ договоръ съ султана оставалъ, като противенъ на първитѣ, безъ сила и безъ послѣдствие.

И така Владиславъ на чело на съюзнитѣ войски прѣминалъ прѣзъ Дунава при Оршова на 20-й септемврий 1444 г.

¹⁾ Paganel, liv II.

и се опжтилъ къмъ Варна, централизационенъ съюзнически войсковъ пунктъ. Оттукъ щѣли да се качатъ на съюзнически кораби, за да заминатъ за Цариградъ, да го защищаватъ и да спечелятъ по край другото и унията. Сщеврѣменно и византийския императоръ се готвѣлъ да подѣйствува съ всичкитѣ си сили за унищожението на останалитѣ въ Европа турски войски. Очакваше се да дойде на помощъ съ 15—20 или 25—30 хиляди войска и албанецътъ Георги Кастриоти Скендеръ-бей. Само сръбскиятъ деспотъ Георги Бранковичъ отказалъ съучастието си.

Въ сжщность, прѣминаванието прѣзъ Дунава трѣбвало да стане на 1 септемврий¹⁾. Обаче прѣчкитѣ сж били много: врѣмето кратко; наемницитѣ почнали да се разотиватъ, вслѣдствие съобщението на сключеното примирие, а тѣ бѣха ядрото и базата на цѣлата експедиционна армия. Отъ друга страна много малко голѣмци взимали участие въ експедицията доброволно. Отъ Полша пѣкъ никаква помощъ не се очакваше. Само една малка частъ наемници-поляци зимаха участие и то отъ ненависть къмъ маджаритѣ, които мразели до крайность.

Тогавя везиритѣ-свѣтници на младия султанъ, пращатъ писмо до стария султанъ въ гр. Магнезия²⁾ съ слѣдното съдържание, както казва Hammer³⁾: „Синъ ти, царю, е младъ и неопитенъ, па и не иска да слуша нашитѣ свѣти. Затова, ела ти часъ по-скоро, защото народътъ ни се намира въ опасность да изгине отъ гявуритѣ и твоята душа ще бере грѣхъ за това.“ Това писмо щомъ като получи стариятъ султанъ и като се научилъ за прѣминаването на кралъ Владислава прѣзъ Дунава, веднага съ 40 хилядна войска трѣгналъ за Европа. Отъ Азия въ Европа той прѣминалъ по брѣговетѣ на Босфора съ генуезки и венециански кораби, като за всѣки войникъ платилъ прѣвозно право по една жълтица (алжнѣ). Казва се, че тия кораби сж били гешевтарски⁴⁾. По-за вѣр-

¹⁾ Кехлеръ. стр. 41.

²⁾ Тука се оттеглилъ той да прѣкара живота си подъ полятѣ на Сипилъ при р. Хермосъ, заедно съ двамата негови най-вѣрни служители Исакъ-паша и главния вилочерпецъ Хамза-бей (Paganel liv. II).

³⁾ Histoire de l'empire ottoman et Turco-graecia. liv. I р. 5. — Иоанъ Николау „Одисось“ (Варна). На грѣцки. Стр. 149 подзаб. 1.

⁴⁾ Paganel liv. II.

ване е, че сж били съюзнически, които отивали за Варна, гдѣто и се очаквали, и че сж били спрѣни и употрѣбени отъ турцитѣ за прѣминаването имъ. — Още на 7 ноемврий, когато християнската войска се намирала близу до Провадия, кардиналтѣ Юлианъ Цезарини получилъ скрѣбното извѣстие отъ кардинала Франческо Кондолмиеръ, командантѣ на флотата: че Мурадъ се спогодилъ съ караманския сатрапъ и съ 40 хилядна войска прѣминалъ прѣзъ морето по-долу отъ Галиполъ и че флотата му не била виновата за туй прѣминаване, тѣй като турцитѣ се прѣхвърлиха на европейския брѣгъ тайно подъ закрилата на нощната тъмнина съ малки кораби и пр. 1).

Въ сжщностъ, обаче прѣминаването стана, споредъ турскитѣ източници, отъ най-тѣсното мѣсто на Босфора, гдѣто имено се намира тѣй наречениятъ Анатоли-Хисаръ 2). За прѣминаването отъ Босфора на мнѣние сж и Hammer 3) и Barletio 4).

Въ това врѣме Владиславовата войска, състоеща се отъ 20 хилядна конница (отъ които 4-тѣхъ хиляди власи) и двѣ хиляди голѣми обозови каруци, подъ прѣдводителството въ авангарда на прочутия Янко Гуниади и на Владислава въ авангарда, слѣдъ прѣминаването ѝ прѣзъ Дунава, като пжтувала сѣ покрай сѣвернитѣ поли на Стара-планина, скоро е пристигнала въ Варна отгдѣто било прѣдвидено, както казахме, да се качи на корабитѣ на съюзнитѣ венецианци и генуезци, за да стигне часъ по-скоро въ Цариградъ за да го защити Краля го съпровождаше и Юлианъ Цезарини въ качество началникъ на кръстоносцитѣ, които, въпрѣки че взеха оржжието въ името на Исуса Христа, обаче опустошиха всички православни черкви, колкото срѣцнали по пжтя си. Тая войска прѣдъ очитѣ на самия кралъ Владиславъ ограбвала, обирала и опустошавала християнскитѣ черкви само за това, че сж били схизматични. Съ това губиха се симпатиитѣ на населението. Царьтѣ викалъ, но гласътъ му бѣ иеремиевъ въ

1) Andreas de Palatio. „Litterae de clade Varnensi“ стр. 27. — Dlugoss „Historia polonica“ стр. 802.

2) „Leuencavius. Chronica türkischer Nation und die Pandecten.“ стр. 258. — Zeissberg. Zeitschrift für oester. Gymnasien, стр. 95.

3) I. 462.

4) Mar-Barletio. Vita Scanderbegi (Кехлеръ стр. 45—46).

пустиня¹⁾. Много, наистина, бие въ очитѣ ограбването и изгарянето на християнскитѣ черкви отъ страна на кръстоносцитѣ, като че-ли тѣ носили полумѣсецътъ, а не кръста, за емблема; защото подобни ексцентрични дѣяния се позволяватъ само на полумѣсецоносци, а не и на кръстоносци. Тази ли бѣше цѣльта на експедицията?! . . .

На 16 октомврий християнската войска (само 16 хиляди) се намирала прѣдъ Никополъ, когато пристигнаха 4-тѣхъ-хиляди конница на влашкия войвода Владъ Дракулъ, която той му бѣ изпратилъ въ знакъ на вѣрностъ и съгласие. По-нататашниятъ походъ къмъ Варна се описва въ отдѣлна статия: „Походътъ на Владислава прѣзъ България.“ (гледай). На 9 ноемврий кралътъ пристигна въ Варна и се е разположилъ на лагеръ, на западъ отъ града²⁾.

Но кралъ Владиславъ, слѣдъ пристигането си въ Варна, се чудѣлъ за медлението и закѣсняването на съюзническитѣ венециански и генуезки кораби: па, като се научилъ и за прѣминаването на Мурада въ Европа, се е възмутилъ, разболелъ се е, трѣска го е обхванала и биде принуденъ да се бави по пжтя и така да даде врѣме, по неволя, на султана да прѣмине Стара-планина и да пристигне къмъ Варна въ сѣщи день, когато пристигна Владиславъ. Султана се разположилъ на лагеръ нѣщо 4 мили на западъ отъ Варна³⁾.

Султанъ Мурадъ прѣзъ първата половина на октомврий се намиралъ въ Одринъ. Оттукъ той прѣзъ Балкана се упжтилъ къмъ Търново, гдѣто стигналъ въ края на октомврий и веднага се упжтилъ за Никополъ. По пжтя намѣрилъ диритѣ на християнитѣ, вървѣлъ по тѣхъ четири деня наредъ, отстоящъ сѣ единъ день назадъ и вечеръта на 9-й ноемврий пристигналъ и се е разположилъ на лагеръ срѣщу Владиславовия лагеръ⁴⁾.

Още вечеръта се забѣлѣза турската войска отъ огньоветѣ въ разстояние на 1½ мили или 5 хиляди крачки⁵⁾, а споредъ Калимаха⁶⁾ на 4 хиляди крачки. Но е възможно да е станала

¹⁾ Hammer II. p. 307. — Paganel II. — Кехлеръ, стр. 41—43.

²⁾ Кехлеръ, стр. 47.

³⁾ Paganel II.

⁴⁾ Кехлеръ, стр. 47—48.

⁵⁾ Palatio и DIngoss.

⁶⁾ Callimachus. Historia de rege Vladislao seu clade Varnensi.

нѣкоя оптична измама и тогава и 1½ мили (4 или 5 хиляди крачки) трѣбва да се увеличи 4—6 пѣти, т е, разстоянието трѣбва да е било 6—9 мили (20—30 или 16—24 хиляди крачки)¹⁾.

Кралътъ тутакси разпоредилъ всичко, що трѣбваше, като далъ заповѣдь всички да сж на щрекъ за въ всѣки случай. Сутринта рано свикалъ воененъ съвѣтъ. Кардиналтътъ Юлианъ Цезарини прѣдложилъ да се укрѣпаты врѣменно до пристигането на флотата (па и на Скендеръ-бей, разбира се). Това потвърдиха и другитѣ епископи и нѣкои отъ маджарскитѣ голѣмци (магнати). Гунияди се възпротиви прѣдъ видъ, че сътая постѣпка турцитѣ ще се насърдчатъ и окуражатъ, а християнитѣ обратно. Прие се мнѣнието на Гунияди отъ краля и отъ всички да се не дава почивка на неприятеля, ами да го нападнатъ веднага²⁾. Гунияди въ една дълга и пламенна рѣчь доказалъ до колко врѣдно могло да бжде мнѣнието на Цезарини, а именно: че подобни барикади може нѣкакси да послужатъ като прибѣжище за една отблѣсната и разбита войска, а нѣматъ си мѣстото и значението за побѣдители: че побѣдитѣ се печелятъ съ инициативата и съ бързината, на колкото се може по-силни движения: че само така може да се зачуди неприятелътъ и да се окуражи една армия, когато затварянето въ едно укрѣпление обезкуражава приятелитѣ и окуражава неприятелитѣ: че съвсѣмъ смѣшно би било да се очаквало нѣщо отъ флотата, защото войницитѣ-моряци на флотата сж пѣши и можели да служатъ въ нѣкаква операция по сухо до толкова, колкото, конницитѣ по море.

Тъкмо на 9 ноемврий наредиха се въ боевъ редъ една срѣщу друга двѣтѣ неприятелски войски:

А.

Споредъ Paganel (II). както слѣдва:

І. Християнска войска:

(Похъ главната обща команда на Янко Гунияди).

1) *На лъвия флангъ (крило) бѣха власитѣ съ 5 маджарски легиони, подкрѣпявани и прѣдпазвани отъ блатата и езерото (Девненско).*

¹⁾ Кехлеръ, стр. 47.

²⁾ Paganel. II. Кехлеръ, стр. 49—50.

2) *На дъсното крило*, прострено къмъ града, бѣха всички останали маджарски сили съ черното унгарско знаме, защищавано отъ знаменосеца Франга, отъ Ерлавския епископъ и отъ кръстоносцитѣ подъ командата на Юлианъ Цезарини.

3) *На арьергарда* задъ тия два фланга и най-близо до града, за запазване тилътъ на войската, багажитѣ и другитѣ военни провианти и пособия, бѣха наредени подъ командата на Варадинския епископъ, поляшки роты съ знамето на св. Владиславъ и легионитѣ на Ласко Бобричъ, а въ *центра* имъ стоеше Владиславъ съ само 50 конници-тѣлохранители, подъ знамето на св. Георги, носено отъ Стефанъ Баторъ.

II. Турска войска :

1) *Дъсното крило* се е командувало отъ румелийския беглеръ-бей Турханъ-паша.

2) *Лъвото крило* се е командувало отъ анадолския беглеръ-бей Караджа-паша.

3) *Въ центра* бѣ султанъ Мурадъ съ яничеритѣ подъ командата на Язиджи Тоганъ, имайки прѣдъ себе си една до-linka (дере, по всѣка вѣроятность Планово дере. А отъ долчинката, покрай която бѣ поставилъ забито едно дълго копие съ нарушения отъ Владислава договоръ, като знаме, въ видъ на позивъ и протестъ прѣдъ божията правда и

4) Най-назадъ бѣха багажитѣ и камитѣ.

Б.

Споредъ Кехлеръ (стр. 53—58), така :

I. Християнска войска :

1) *Лъвото крило* близу до езерото: 5 маджарски знамена отъ наемницитѣ на Гунияди и на нѣкои маджарски голѣмци ¹⁾ (барони) подъ командата, споредъ турскитѣ лѣтописци ²⁾ на нѣкой си Кара Михалъ (Черний Михаилъ) ³⁾.

¹⁾ Кехлеръ стр. 53. Palatio стр. 29, Dlugoss стр. 804. — M. Beheim. Von dem König Ladislaus, wie er mit den Türken streitet (Издаване отъ Караянъ въ „Quellen und Forschungen zur Geschichte der vaterländischen Litteratur und Kunst“) vers. 354—360.

²⁾ Leuenclavins. Pandectes, стр. 59. — Bonfinius. Rerum ungaricarum decades.

³⁾ Beheim v. 359.

2) Въ *центра* на цѣлата боева линия на дѣсно отъ лѣвото крило: кралтъ съ своитѣ тѣлохранители — маджари, поляци, и наемници раздѣлени на двѣ групи по двѣ хиляди конници¹⁾, отъ които едната съ знамето на краля, носено отъ поляка Latscham Lasslave, другата съ знамето на св. Георги, носено отъ Стефанъ Батори. А свитата на краля била отъ 500 души²⁾.

3) *Дѣсно* крило: 5 знамена (4 маджарски и едно кръстоносци отзадъ) съ свой началникъ, подъ генералната команда³⁾ на Велико-Вардайския епископъ Johann Dominis. Калимахъ казва, че имало още едно знаме на *деспота*⁴⁾ безъ неговото присѣствие.

4) Генераленъ *арьергардъ*: власитѣ задъ центра на марш-линията.

5) Най-назадъ и най-близу до града: обозитѣ съ всички потребности за войската, защищавани и запазвани отъ артилерия, състоеща се отъ леки машини (за мѣтане камъни) и топове отъ малъкъ калибръ за хвърляне оловени гюленца.

Всичко 13 или 14 знамена по редъ (съ каруцитѣ и артилерията заедно), споредъ Beheim-Кехлеръ, така:

Дѣсно крило:

1) Знаме отъ поляци подъ команда на I. Dominis Велико-Вардайския епископъ и главно командующъ на цѣлото дѣсно крило.

2) Знаме отъ кръстоносци подъ команда на папския легатъ кардиналъ Ю. Цезарини.

3) Знаме отъ кръстоносци подъ команда на Симонъ Розгонъ, ерлавский епископъ.

4) Знаме отъ кроати подъ команда на магнатъ Францъ Thalocz.

5) Знаме отъ бошнаци подъ команда на тѣхния епископъ Rafael Hercog von Zegev.

¹⁾ Ibidem v. 335—340.

²⁾ Ducas. Corpus hist. byzant. (t. 21), стр. 23. — Beheim 8. 773. Кехлеръ стр. 54.

³⁾ Palatio стр. 30.

⁴⁾ Кехлеръ стр. 55 подзаб. 1.

Центъръ:

6) Знаме отъ кралски тѣлохранители — маджари и поляци. Знаменосецъ Latscham Lasslave.

7) Знаме отъ кралски наемници. Знаменосецъ Стефанъ Батори.

Лѣво крило:

8) Знаме отъ наемници транзилванци.

9) Знаме отъ наемници секлери (транзилвански маджари).

10) Знаме отъ наемници на Гунияди.

11) Знаме отъ наемници на магнатъ или баронъ Arasdiartsch.

12) Знаме отъ наемници на войвода Черний Михайлъ.

Ариергардъ:

13) Знаме отъ власи.

14) Знаме отъ колесници и артилерия.

А за да се не намалява войската въ полесражението, пазенето на градскитѣ стѣни на гр. Варна и на Галата бѣ оставено и повѣрено на самитѣ жители. Това обаче е било много опасно, че въ случай на поражение градскитѣ врати можеха да останатъ затворени и за християнската войска, което и дѣйствително стана ¹⁾.

Споредъ Кехлеръ ²⁾ християнитѣ бѣха се разположили на височинитѣ съ лѣвото крило и съ центра къмъ изтокъ отъ бившегѣ село Кадж-къой въ точно сѣверна посока и направление. А лѣвото крило стоеше отъ Варна 1000 шага, а дѣсниятъ до подножието на планината — около 2000 шага.

II. Турска войска:

Първа линия:

1) *Дѣсно крило* (срѣщу християнското лѣво): спахиитѣ ³⁾ — европейска турска кавалерия подъ командата на Даутъ-

¹⁾ Palatio стр. 29 и 36.

²⁾ Кехлеръ стр. 53.

³⁾ Били раздѣлени на 4 категории и получавали на день 12—10 аспри (парв). Оръжията имъ: сабя, късо или дълго копие съ маякъ прѣпорѣцъ, буздугавъ (толусъ), стрѣли, шлемъ, щитъ или ризници, направени отъ сплетени верижки или направени отъ люспи. Само една четвърта часть отъ тѣхъ сѣ били турци, а останалитѣ ренегати (Кехлеръ, стр. 19—20).

паша, наредени въ права линия по отдѣлни съ интервали ескадрони.

2) *Лъво крило* (срѣщу християнското дѣсно): спахиитѣ — азиатска турска кавалерия подъ командата на Караджа-паша, наредени сжщо.

Втора линия:

1) Яничаритѣ¹⁾, образували карè задъ първата линия, подъ командата на Язиджи Тоганъ²⁾. Но има мнѣние, че тѣ образували центръ на първата линия³⁾.

2) Камилитѣ съ обозитѣ задъ карèто на яничаритѣ. Но има мнѣние, че камилитѣ бѣха прѣдъ фронта на яничаритѣ⁴⁾.

Трета линия:

(Разположена, по прѣдложение и въображение на Кехлеръ (стр. 58) задъ яничаритѣ и камилитѣ сжщо така, както и спахиитѣ на първата линия):

1) *Дъсно крило*: спахиитѣ на Високата Порта.

3) *Лъво крило*: спахиитѣ на Високата Порта.

Четвърта линия:

(Разположена задъ планината и тъкмо срѣщу дѣсния християнски флангъ):

1) *Дъсно и лъво криль*: акинджиитѣ⁵⁾ — нередовна кавалерия отъ доброволци.

2) *Центръ*: азапитѣ⁶⁾ (пѣхота, подържана отъ околийскитѣ общини) разположени между двѣтѣ крила на акинджиитѣ.

¹⁾ Тѣ носили стрѣли, мечове, ханджари, щитове за запазване гърдитѣ и прѣднитѣ слаби страни и бѣли шапки. Получавали на день 4 аспри и повече (Кехлеръ, стр. 20—21).

²⁾ Paganel II.

³⁾ Кехлеръ стр. 57—58, подзаб. 5.

⁴⁾ Кехлеръ стр. 58.

⁵⁾ Тѣ бѣха въоръжени, както и спахиитѣ. За тѣхна заплата служила плячката, отъ която обаче $\frac{1}{10}$ давали на султана и $\frac{1}{10}$ на началника си. Въ врѣме на походъ тѣ бѣха разузнавачи. А въ сраженията тѣ подкрѣпвали двата фланга на дѣлата войска. (Кехлеръ стр. 21).

⁶⁾ Тѣ получавали отъ общинитѣ три дуката на мѣсець. Тѣ бѣха просто стрѣлци. Но служили и като пионери и корабостроители. Тѣ се различавали отъ яничаритѣ по червенитѣ си чалми (Кехлеръ стр. 21 и подзаб. 4).

Освѣтъ тия сили, въ турската войска намираха се и безбройни пионери¹⁾).

Споредъ Кехлеръ (стр. 51) турцитѣ бѣха се разположили на сѣверъ отъ с. Индже-къой. Тамъ има двѣ тепета — Санджакъ-тепе и Мурадъ-тепе. На послѣдното бѣше поставено копието съ нарушения договоръ²⁾. На сжщото това тепе Мурадъ въздигналъ послѣ триумфална колона съ надписи³⁾).

Тука бѣ центърътъ на турцитѣ. Това мѣсто отстои на западъ отъ Варна 10 хиляди крачки⁴⁾).

Яничаритѣ, споредъ Beheim⁵⁾ бѣха на брой 12 хиляди и повече, когато споредъ Palatio⁶⁾ само 5000.

Акинджитѣ, споредъ Beheim, бѣха 16 хиляди⁷⁾).

Спахитѣ, пъкъ въ ония врѣмена, споредъ Ранке⁸⁾ бѣха повече по потекло и езикъ сърби. Споредъ сжщия⁹⁾ бѣлградскитѣ яничари наричали своитѣ началници: даудъ.

Изобщо турската войска възлизала на брой до сто хиляди¹⁰⁾, като се има прѣдъ видъ, че къмъ 40-тѣ хиляди отъ Азия присъединиха се и нѣколкото хиляди, останали въ Европа, за запазване границата и крѣпоститѣ, както и гарнизонитѣ, пристигнали изъ България слѣдъ напушането или прѣдаването отъ тѣхъ на християнитѣ крѣпоститѣ¹¹⁾. Самиятъ Гуняиди изброява турскитѣ сили при Варна до 105 хиляди. А пъкъ Palatio¹²⁾, по слухове и прѣдания, ги възкачва до 120 хиляди души¹³⁾.

¹⁾ Leuenclavius. *Historia musulmaniae Turcorum*. стр. 514. — Кехлеръ стр. 57.

²⁾ Kanitz. *Donau-Bulgarien und der Balkan*. III. стр. 132.

³⁾ Калвмахъ стр. 179.

⁴⁾ Кехлеръ, стр. 51. подзаб. 1.

⁵⁾ стр. 44., ствх. 752.

⁶⁾ стр. 32.

⁷⁾ Кехлеръ, Стр. 59, подзаб.

⁸⁾ L. Ranke. *Die serbische Revolution*. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen. Прѣв. на руски отъ П. Бартенева и прѣводъ на гръцки отъ Александъръ Н. Кости. Гл. III.

⁹⁾ *ibidem* гл. IV. подъ заб.

¹⁰⁾ Кехлеръ стр. 58.

¹¹⁾ Вижъ по-горѣ 9-й ноември. *Zeissberg* стр. 118.

¹²⁾ Стр. 36.

¹³⁾ Кехлеръ стр. 58.

Но всичко това сж частни мнѣния по прѣдположения и слухове. Исторически е обаче извѣстно, че турцитѣ сж били само 40 хиляди и че на помощ на султана пристигналъ нѣкой си Мехмедъ (вѣроятно Никополскиятъ гарнизоненъ началникъ)¹⁾, за който Дуксъ казва²⁾: „Тѣзи пѣкъ (войски) на Мехмеда, като се научили за прѣминаването на Мурада, за единъ день се събрали и за два дни пристигнали въ Варна.“ Въ основа на туй число Paganel и др., правятъ плана на сражението. А пѣкъ Кехлеръ направилъ плана-скицата си възъ основание, както самъ изрично това казва³⁾ на описанитѣ отъ поета Beheim знамена и знаменосци на отдѣлнитѣ отреди и войскови отдѣления, като самъ пакъ Кехлеръ не отрича, че Beheim ималъ свѣдѣния за всичко, описано отъ него, отъ простъ единъ войникъ, на име Hans Märgest, който излежалъ цѣли 16 години въ турски затворъ. Поетътъ Beheim⁴⁾ прѣдставлява всички знамена поставени на единъ редъ, а въ фронта и во главѣ истия кралъ. Но, както стиховетѣ въ една поема се нареждатъ, единъ подиръ другъ равномерно и ритмично, надали и войскитѣ се нареждатъ така въ врѣме на сражение, както въ случая съ кралъ Владислава на чело и въ фронта изложенъ срѣщу неприятеля!

Така че християнитѣ имаха задъ гърба си гр. Варна, когато турцитѣ бѣха обърнати къмъ тоя градъ, имайки срѣщу си изходящето слънце. А двѣтѣ войски дѣлеше суха и пѣсчлива долина, много удобна за кавалерийски движения⁵⁾.

Сутринята на другия день, 10-й ноемврий, прѣди да се започне сражението, зловѣщъ силенъ вѣтъръ и буря неочаквано разпокъсали всичкитѣ знамена на маджаритѣ. Тъкмо тогава главнокомандующиятъ Янко Гунияди на чело на маджаритѣ нападналъ лѣвото неприятелско крило, което и разпръсналъ. Сжщеврѣменно, отъ друга страна, и лѣвото християнско крило нападнало дѣсното неприятелско крило, като сполучилъ да го разбие и съ голи шашки да мине прѣзъ не-

¹⁾ Кехлеръ стр. 47, подзаб. 3.

²⁾ Сар. XXXII.

³⁾ Кехлеръ, стр. 38 подзаб. Срав. и стр. 51.

⁴⁾ Стр. 335—340 и 352—360. Кехлеръ стр. 53—55.

⁵⁾ Кехлеръ стр. 59.

приятелския лагеръ и да стигне чакъ до самата палатка на султана ¹⁾. А споредъ Кехлеръ ²⁾, своеврѣменно и власитѣ се вмъкнали прѣзъ разбититѣ неприятелски редове и се намѣрили на тила изотзадъ султанъ-Мурадовата позиция при камилитѣ. Уплашени спахиитѣ се разпрѣснали по близкитѣ градища и разгласили, че Мурадъ се напълно поразилъ и умрѣлъ. Азиатцитѣ даже зимаха дишанието си чакъ до Галиполъ прѣзъ Одринъ, отгдѣто всички турци се готвѣли да се върнатъ въ Азия ³⁾.

Въ този критически моментъ, султанътъ, разочарованъ и самооболщенъ отъ геройскитѣ подвизи на християнитѣ, слисанъ и отчаянъ, се готвѣлъ да отстѣпи, за да се спаси ⁴⁾. Но отблѣснатиятъ отъ Янко Гунияди Караджа-пашовия флангъ бѣ не безъ порядкъ отстѣпилъ и се съсрѣдоточилъ къмъ центра, гдѣто бѣше султанътъ съ яничаритѣ. Въ сжщия моментъ Караджа-паша се обърналъ къмъ султана и му казалъ: Господарю, не оставяй войската си; падни, ако е нужно, но падни славно! Язиджи Тоганъ се нахвърлилъ върху Караджата, за да накаже благородната му дързостъ, но биде убитъ отъ единъ маджаринъ. Султанътъ насърченъ отъ тия думи на Караджата и за да насърчи неразпрѣснатата си още окончателно войска, вдигналъ ржцѣтъ си къмъ небето и извикалъ велегласно: „Ей Исусе! Ако Ти си дѣйствително Богъ, както твърдятъ християнитѣ, накажи ги за клѣтвонарушението.“ Съ това той, дѣйствително, сполучилъ да внуши и възпламени новъ куражъ на войската си и да прѣтърпи до край силнитѣ и люти нападения на Гунияди ⁵⁾.

Но кралятъ напусналъ позицията си, трѣгналъ съ конницата си и, се намѣрилъ прѣдъ камилитѣ, погледътъ и мечението на които внушиха на конетѣ му страхъ и трепетъ. Тука Гунияди се срѣща съ краля. Акинджиитѣ и азапитѣ по-напрѣдъ, като слизали отъ планината; бидоха отблѣснати; сега тѣ повторно слизали и се отправяли къмъ обозовото укрѣпление. Гунияди поканилъ краля да се върне на мѣстото си. Краля връщайки се, напада слѣзналитѣ отъ планината

¹⁾ Paganel III.

²⁾ Кехлеръ стр. 61—62.

³⁾ Кехлеръ стр. 63.

⁴⁾ Кехлеръ стр. 68.

⁵⁾ Paganel liv. I.

неприятели, които отблъснати сега втори път, оставиха на полето около три хиляди трупа. Гунияди сега още повече настоявалъ и молялъ краля да се върне на първото си мѣсто, което и да не напуща, безъ неговото (на Гунияди) мнѣние и съгласие, и да не напада той — кралътъ лично неприятеля, ами да се върне и прибере войската си въ първото мѣсто, докато още имало врѣме. Иначе, казваше му Гунияди, ще настѣпи катастрофа и погромъ, бѣгъ и паника на всинца ни. Дълженъ е билъ кралътъ, казваше му Гунияди, прѣди всичко да пази живота си не само за подданицитѣ си, а и за цѣла Европа, която бѣ застрашавана. Кралътъ наистина, се върна на мѣстото си. Обаче поляшката му свита, която съ завистливо око слѣдвала подвизитѣ на Гунияди, наклеветила го прѣдъ краля и му го е прѣдставила за дързѣкъ надменникъ и пустославенъ човѣкъ, който желаелъ да дава на краля си заповѣди, вмѣсто да получава¹⁾. Кралътъ се разубѣдилъ и отвлѣкълъ отъ тия клевети и козни поляшки и съ 500 души само избрани конници (като оставилъ, види се на първата си позиция останалитѣ около него за въ всѣки случай) се впусналъ срѣщу яничаритѣ и сполучилъ да стигне тъкмо при самия султанъ, върху когото и вдигналъ сабята си, за да го удари. Но не сполучи. Той тамъ, подобно на едно невинно гълъбче, е попадналъ въ ноктитѣ на най-хищния яничерски ястребъ: защото своеврѣменно двама яничери повалиха коня му заедно съ него, като единиятъ отъ тѣхъ, на име Хамуза (споредъ Franges) или Теризе (споредъ Chalcocondylas) ударилъ съ секира и отрѣзалъ прѣднитѣ (или заднитѣ) крака на коня; а другиятъ, на име Ходжа (или Коджа) — Хисиръ или Хезерь-бей изъотзадъ ударилъ съ копие Владислава по главата, която и отсѣкълъ, натикналъ я въ копието си, издигналъ я и извикалъ, колкото му държеше гласа: „Гяври! Ето ви кралътъ!“ Копието съ натикнатата въ него глава биде поставено право при другото копие съ нарушения договоръ. А заедно съ главата биде отрѣзана и ржката на Владислава, която бѣ подписала договора и която бѣ вдигнала сабята му противъ султана²⁾. Въ случая, подоб-

¹⁾ Кехлеръ стр. 62—64. — Chalcocondylas стр. 337. — Palatio стр. 32.

²⁾ Paganel, II. Кехлеръ стр. 64—65. Leuenclavius. Chronica стр. 22 и 161 и Hist. musul. стр. 515.

но нѣщо е станало съ Владислава, което много по-отрано се е случило, споредъ историка Ксенофонъ, съ Кира и брата му Артаксерксъ¹⁾.

Подиръ това Гунияди напразно се е помжчилъ да отърве трупа на краля²⁾ и да отсрани и изгони отъ войската си паниката. Той викалъ, канѣлъ, стараялъ се да укуражи войниците си. Ала паниката въ нозѣтъ си нѣмала уши, ами крилъ³⁾. И така Гунияди изгуби сигурната за него побѣда, изгуби краля си, изгуби и куража си. Страшно е послѣдвало послѣ клане. Около 10 хиляди християни бидоха заклани, а труповѣтъ имъ хвърлени въ езерото, въ оная приблизително мѣстность, гдѣто послѣ отъ английската компания устрои се сжществуващата още първа желѣзопътна станция или же малко по-нагорѣ, дѣто е старата чушма Максудъ-ага.

Въ сражението заедно съ кардинала Юлиано паднаха и двамата епископи, падна и Караджа-паша. Велико-Вардайнския епископъ, опитайки се да прѣгази широкото езеро и прибѣгне къмъ срѣщнитѣ височини, потъналъ въ бездната. Ерлавския епископъ пкъ тръгналъ къмъ Галата и никой вече не го е видѣлъ⁴⁾.

На мѣстото на обозовото укрѣпление, слѣдъ поражението, за да запазятъ ужъ и спасятъ прѣпореча на св. Ладиславъ, бѣха се събрали около 200 души конници (остатъкъ отъ цѣлото дѣсно крило, командувано повечето отъ попове, владци и калугери, между които и Palatio), които ги заобиколи 3 хилядна турска конница, безъ да имъ причини никакво зло (защото, види се, си прѣдадоха оржието и прѣдпочетоха спасението на живота си, отколкото на прѣпореча), като само се задоволи да прѣкатури нѣкои каруци и други да обере и разграбне. Сутринята на другия день пристигналитѣ яничари завладѣха това мѣсто, дѣто биде убитъ и Стефанъ Батори (на маджарски Bathor = храбъръ, юнакъ) или Stephan von Buchar, както се споменува въ писмото на Гунияди⁵⁾.

¹⁾ Xenophon. Cyri minoris expeditio (lib. I, стр. X. 1).

²⁾ Chalcocondylas стр. 337. Leuenclavius, Hist. musulm. стр. 515. Кехлеръ стр. 65.

³⁾ „Chacun tascha, en fuyant, de garentir la prison de son âme“ (Lavardin).

⁴⁾ Palatio стр. 81. Кехлеръ стр. 61.

⁵⁾ Кехлеръ стр. 65, подзаб. 5.

Загубитѣ на турцитѣ :

Споредъ поета Beheim, около 70 хиляди. Споредъ Маджарина Bonfini 30 хиляди. Споредъ поляка Длугошъ 76 хиляди¹⁾. По за вѣрвание е, че Длугошъ мислѣлъ да каже (гледай загуби на християни), какво $\frac{1}{5}$ отъ християнската войска се е спасила, а $\frac{4}{5}$ загинали. Когато въ сражения падатъ крале, то числото на убититѣ и паднали неприятели въ тия сражения трѣбва да звучи, колкото се може, повечко за изкупление кралската жертва! Католицитѣ историци по-точно опрѣдѣлятъ турскитѣ загуби, отколкото християнскитѣ. Сжщитѣ прѣвишаватъ числото на неприятелската войска, за да е възможно, види се, да се прѣвишатъ и загубитѣ ѝ. Съразмѣрно, възможно е тѣ да сж направили сжщото и за числото на християнската войска!

Загубитѣ на християнитѣ :

Споредъ Beheim, 3 хиляди убити и толкова плѣнници. Споредъ Длугошъ²⁾ $\frac{1}{5}$ отъ войската, т. е. 4 хиляди всичко, между които и двама братя поляци отъ Тарново (въ Полша) Мартинъ и Станиславъ (von Rosnov). А споредъ други 10—12 хиляди³⁾.

Между падналитѣ християнски ратници искаме да вѣрваме, че имало и българи, както имало поляци, маджари, власи и др. За доказателство служи това, което четемъ у Кехлеръ⁴⁾, че въ похода на Владислава прѣзъ 1443 г. до София и обратно, Владислава го придружавали и увеличавали катадневно войската му голѣмо множество въоръжени бошнаци, албанци и *българи*. Всички тия бѣха наемници. Този походъ се увѣнчалъ съ пѣленъ успѣхъ. Настѣпилата, обаче зима и голѣмата липса на продоволствия принудиха Владислава да се върне въ гр. Буда (Ofen), за да се наново приготви и продължи послѣ сжщия походъ съ още по-голѣмъ успѣхъ. Въ Буда

¹⁾ Загубитѣ и на двѣтѣ страна 80 хиляди, отъ които, като спаднемъ $\frac{1}{5}$, 4 хиляди християни.

²⁾ Стр. 810—811.

³⁾ Кехлеръ стр. 65—66.

⁴⁾ Кехлеръ стр. 39—40.

Владиславъ се върна на февруарий 1444 г. Войскитѣ и наемниците бѣха готови и чакаха неговата Височайша заповѣдъ. На 1 августъ стана примирието и, за да не се разотидатъ наемниците, Владиславъ побързалъ слѣдъ *три деня* да обяви на ново войната, което нѣмаше да направи толкова бърже, ако ядрото на тогавашнитѣ войски — наемниците, се разпускаха и разотиваха. Даже Владиславъ бѣ тръгналъ за война съ войската си и бѣ стигналъ въ Сегединъ, като по пжтя го свариха пратеницитѣ на Мурада, за да му прѣдложатъ примирието, което и стана въ сжщия Сегединъ¹⁾. Ще рече, че и въ въпросната нова война сжщитѣ наемници пакъ зимаха участие и между бошнаци, албанци, поляци, чехи, маджари, власи и др. пакъ имало *българи*. Ала не бѣха само тия българи наемници. Къмъ тѣхъ се прибавиха и присъединиха нѣколко още хиляди наемници или доброволци *българи* отъ самата България, като знаемъ, тая цова и послѣдня експедиция ставала и за освобождението на тѣхното отечество. Владиславъ бѣ обѣщавалъ да даде и Гунияди се надѣвалъ да земе хегемонията на България слѣдъ освобождението ѝ²⁾. Но Владиславъ прѣминалъ Дунава само съ 16 хиляди войска.

¹⁾ Zakrzewski. Ladislaus Erhebung auf den ungarischen Thron.—Брокгаузъ-Ефронъ. Энциклопедическій словарь.

²⁾ Кехлеръ стр. 40—41.—Огносително потеклото на Гунияди много народи се надпрѣварватъ, за да повтарятъ думитѣ на Лафага: „Блазе ни, че си е нашъ.“ Това би било достатъчно за знаменитостта на Гунияди. Обаче произхождението и потеклото на Иоанъ Корвинъ Гунияди (род. на 1387 г. въ Нунуад и умр. въ Семлинъ на 11 авг. 1456. Глд. Брокгаузъ) по баща е било италианско и по майка гръцко-византийско. За утвърждение на послѣдното може да служи и окончането на самото име Гуни-*ади*, че подобно окончание има само на гръцкия езикъ. Баща му е билъ единъ отъ първитѣ патриции въ Римъ; а майка му отъ императорската цариградска фамилия на Палеолозитѣ. Сѣмейната емблема на Гуниадовцитѣ е била гарванъ съ златенъ прѣстенъ на клюпа. На латински *corvus*—гарванъ и *Corvinus*—Гарвановъ. Това доказва латинско-италианското потекло на Гунияди. А историята на Палеолозитѣ по старшенство обема въ себе си историята на Гуниадовцитѣ, обратното не (срав. Paganel, liv I. подзабѣл. 3 и Brockhaus). А Трансилванскиятъ окръгъ Нунуад е получавалъ името на Гуниадовцитѣ, а не обратно.

Германцитѣ, обаче го смѣтатъ за германецъ, като казватъ просто, че той е билъ ужъ доведенъ или незатоненъ синъ на германския императоръ Сигизмундъ.

Сърбитѣ пъкъ го искатъ за сърбинъ. И тѣ иматъ право. Гунияди повечето войни е направилъ въ сърбска земя, съ която въспоминанията на подвизитѣ му сж по-тѣсно привързани и му вдъхнали чисто сърбски чувства или симпатии. Та и сърбски пѣсни има, въ които се възпяватъ подвизитѣ на Гунияди въ Сърбия (Ranko, гл. 4 и Сборникъ на стари сърбски пѣсни отъ Вукъ).

Но и маджаритѣ го искатъ за унгарецъ. И тѣ иматъ право. Той всичко, що ималъ въ възпитание и образование и титли и богатство и подданство,

Когато стигналъ при Никополъ, присъединиха се и 4 хиляди Власи. Всичко 20 хиляди. Тая войска отъ Никополъ до Варна бѣ принудена жестоко и люто да се сражава съ турски гарнизони, за да прѣвзема крѣпости. Май крѣпости не се прѣвзимать безъ жертви.

На 25 октомврий прѣдъ Шуменъ християнската войска е прѣтърпила *огромни загуби* ¹⁾. Прѣдъ Търново отъ 500 души останаха едвамъ 200. Ами за прѣвзимането на Никополъ и други крѣпости тоже съ люти и ожесточени сражения, възможно ли е да не е имало, повече или по-малко, жертви християнски? Така че християнската войска срѣдно трѣбва да е прѣтърпѣла загуби отъ 10,000 души. Пита се сега: Ако при пжтуването си отъ Никополъ до Варна (цѣлъ единъ мѣсець) Владиславъ не е набиралъ и друга войска, не е канилъ и други наемници и не приемалъ *доброволци мѣстни сѣ българи*. (Толкова повече това трѣбва да е така, че абсолютно никой никждѣ не споменава, какво изпратени сж били Владиславу послѣ, слѣдъ прѣминаването му прѣзъ Дунава, и други допълнителни спомагателни войски. Знаино е даже отъ кореспонденцията на кардинала Сбигниевъ Олешницки съ

го дължилъ на унгарското кралство. Затова не може, освѣнъ Гунияди да е билъ най-напрѣдъ чистъ унгарецъ. Народността не зависи просто отъ потеклото, ала главно отъ възпитанието и образованието.

W. Schmidt (Die Stammburg der Hunyadi in Siebenbürgen) пкъъ доказва румънско (влашкото) му потекло. И румънитѣ иматъ право. Въ Трансилвания 87% процента населението е румънско (Глд. Brockhaus Справ. и Teleki. Das Zeitalter der Hunyady).

Но, прѣдъ видъ майчиното му потекло отъ цариградска императорска фамилия и прѣдъ видъ извѣстнитѣ исторически данни за тѣснитѣ роднински връзки на цариградскитѣ императори съ българскитѣ царе и прѣдъ видъ гръцко-източното (71% процента) и гръцко-католическо (15%) вѣроизповѣдание, може сега да се вѣрва, че потеклото на Гунияди отчасти грѣбва да е било, покрай гръцко, и българско, макаръ и отъ женска страна, защото не може инакъ да се обясни неговото горещо желание да стане хегемонъ на България (Кехлеръ, стр. 40—41), ако въ дълбочинитѣ на душата му не се криеха оня, колкото тайни, толкова и свещени искри на роднински симпатии и чувства. Отъ подобни, вѣроятно, чувства водимъ той освобождавалъ робитѣ при турцитѣ — българи-християне въ Петричъ и другадѣ, та ги пращалъ въ Трансилвания, дѣто Владиславъ отъ баронъ на Szoluck и отъ графъ на Темешваръ бѣ го назначилъ за войвода на Трансилвания. Потеклото на повечето днешни Трансилванци непременно трѣба да е българско или българо-влашко. Това се доказва отъ 86% процента (71% гръцко-източно и 15% гръцко-католическо) на вѣроизповѣданнето и 87% процента на народността румънска или, се едно, Влахо-българска. Това се доказва още отчасти и отъ роднинството (ако се приеме за вѣрно) на Гунияди съ Черний Михалъ (Кехлеръ, стр. 54); тъй като самото название *Черний Михалъ* говори за славянско потекло.

¹⁾ Кехлеръ стр. 44.

Aeneas Sylvius — послѣ папа Pius II, че имало много дезертьори поляци, които напуснаха поста си, избѣгнаха отъ войската и се върнаха въ отечеството си ¹⁾, то: отдѣ изникнаха или възкрѣснаха 10,000 повече, та явиха се въ полесражението при Варна пакъ 20 хиляди, вмѣсто 10?! (Срав. и 5-то условие на примирието). — Ако да нѣмало българи, които да сж участвували въ тази и други подобни експедиции, то Gerichte ²⁾ нѣмаше да намира у българитѣ на 1578 г. най-живитѣ възпоминания на български герои. — Сжщо Кехлеръ ³⁾ и Palatio ⁴⁾ твърдятъ, че християнетѣ жители зимаха участие въ тази битка съ пазенето стѣнитѣ на Варна и Галата, което отъ чисто военна гледка е отъ голѣма важность. Тия жители християне извѣстно вече е отъ историята, че сж били българи гърчеющи се т. е. чисто българи, а не чисто гърци. Въпросътъ, въ случая, не е: на кой езикъ сж говорили и коя вѣра сж изповѣдвали, а за потекло и народность. — Споредъ Калимаха ⁵⁾, въ дѣсното християнско крило имало и едно отдѣление на *деспота*, безъ присѣтствието на самия деспотъ т. е. на сърбския деспотъ; защото за влашкия деспотъ, който бѣ изпратилъ вече подъ командата на сина си 4,000 конници, ⁶⁾ не може тукъ и дума да става. А пкъ за Бранковича не може да се твърди, че и той, както Дракулъ, бѣ двоеличенъ и двуобразенъ. Той бѣше сега най-искренъ съюзникъ на турцитѣ: той далъ дъщеря си на султана; той се противилъ на нарушението на мира; той съ войска попрѣчилъ на Скендеръ-бей да мине покрай Сърбия и нему, най-послѣ, не малко се дължи сполуката на Мурада при Варна. Затова казаното отдѣление отъ Сърбия, сигурно може да се прѣдположи, се е състояло отъ българи-волонтери — доброволци съ носия и облѣкло сърбско, по което турцитѣ ги зимаха за сърби, вм. българи, отъ които вѣроятно, нѣкои да имаше между падналитѣ въ турски ржцѣ плѣнници, та турцитѣ отблизо имаха възможность да узнаятъ, че тѣ сж били такива (сърби, вм. българи, за как-

¹⁾ Кехлеръ стр. 36. подзаб.

²⁾ Ранке, гл. IV, подзаб. 2.

³⁾ Кехлеръ стр. 53.

⁴⁾ Стр. 29.

⁵⁾ Кехлеръ стр. 55 подзаб. 1.

⁶⁾ Ibidem стр. 42. подзаб. 3.

вито и сж ги прѣдали на хронографитѣ), безъ началникъ официално извѣстенъ и изпратенъ отъ сѣрбскія деспотъ; още повече, като се знае, споредъ Ранке ¹⁾, че множество отъ турскитѣ войници сж били по потекло и езикъ *сѣрби*. А немислимо е или, най-малко, мъчно може да се допустне, че чисти сѣрби можеха, въпрѣки волята на Бранковичъ, да зематъ оржжето противъ зета му султана. Още повече, като се има прѣдъ видъ и казаното отъ Paganel 6-то условие за примирieto, споредъ което, една часть отъ България (Мизия) бѣ подъ сѣрбскія деспотъ, спрѣмо който султанътъ веднага изпълнилъ задълженията си, а тия спрѣмо албанеца Скендеръ-бей отлагалъ. Впрочемъ, българитѣ, живущи въ Сѣрбия тогава, като гледали, че чужденци идвали да се жертвуватъ за българската татковина, съставили и тѣ една чета доброволческа за сжщата цѣль съ черно траурно седмо знаме (Banner) и по нѣмане началникъ избрахъ или приеха назначения имъ за такъвъ бошнацки епископъ Rafael Herczog von Zegew, който заедно съ други се споменава като свидѣтель въ Владиславовата прокламация отъ 4 августъ ²⁾. Послѣдниятъ го нарича началникъ на 7-то знаме, а не на 5-то, както Кехлеръ го прѣдставява. А Кехлеръ, ако имаше всичко това прѣдъ видъ, нѣмаше да се съмнѣва въ Калимаха и на турскитѣ източници и да сподѣля мнѣнието на Длугошъ (мнѣние изказано и сподѣлено просто безъ ничий аргументъ), че туй отдѣление войсково е било тоже унгарско ³⁾ още повече, ако Кехлеръ не забравель тогавашното влияние сѣрбско въ цѣла Босна, което бѣше ако не по-голѣмо, но не и по-малко отъ унгарското. За забѣлѣзване е старателността на тогавашнитѣ лѣтописци, особено на калугери, да прѣувеличаватъ и разгласяватъ всичко свое, а всичко не свое или да прѣмълчаватъ или да прѣиначватъ. Двама братя, обикновени смъртни хора отъ Тарново (Полша), не пропустнали да ги спомѣнатъ, безъ да има защо, защото, види се, бѣха *von*: а цѣли чети и знамена отъ бошнаци, албанци и българи не счели за достойно и нужно ни дума да

¹⁾ Гл. III.

²⁾ Pray (Georg). *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum*. II стр. 24 — Katona. *Historia critica Regum Hungariae stirpis mixtae*. VI стр. 382. — Beheim V. 352.

³⁾ Кехлеръ стр. 55, подзаб. I.

кажатъ, защото, види се, не бѣха *de* и *von* или най-послѣ, защото, като наемници, плащало имъ се! Но историята не е гешефтарство. — А пъкъ, ако е вѣрно казаното отъ Кехлеръ ¹⁾, че между наемницитѣ имало бошнаци, албанци и *българи*, то скоро може да се заключи, какво въ 5-тѣ унгарски знамена (Ваппер) на лѣвото крило отъ *наемниците* на Гунияди съ нѣкои унгарски барони ²⁾, както и въ кралскитѣ и другитѣ наемници (съ изключение на *секлеритѣ* = чисто маджарско племе отъ старитѣ Хуни ³⁾). Имало непрѣменно и *българи наемници*, заедно съ бошнаци и албанци; а благодарение на краля, Гунияди и на *унгаро-поляшкитѣ* барони, т. е. *унгаро-поляшки* наематели и платци и знамената (Ваппер) се титулиратъ маджарски, а не *български*, *бошнацки*, *албански*, *трансилвановлашки* и *трансилвано-български*. А знайно е че, вслѣдствие тогавашнитѣ чести експедиции на западна Европа противъ турцитѣ и нахлуванията ѝ въ България, населението на послѣдната отчасти се прѣнасяло отъ самитѣ завоеватели или самѣ се прѣселвало въ Сърбия, Влашко и Трансилвания, дѣто, разбира се, слѣдъ врѣме окончателно си забравило народността; отчасти прибѣгвало въ по-голѣмитѣ градища подъ закрилата на прѣдставителитѣ на цариградската грѣцка черква, дѣто, разбира се, бѣ принудено по неволя да напусне българската си народностъ и да се погърчи; отчасти, най-послѣ, приемало мохамеданството и пакъ се отказвало, покрай религията, и отъ народността си и така образува съществующитѣ и нинѣ *помаци* и тѣмъ подобни (Виж. и подзаб. за Гунияди). Религията е най-главниятъ факторъ на националността (Ср. българи и гърци, католици или протестанти, българи потурчени-помаци и тѣмъ подобни). Освѣнъ това, споменаваниятъ отъ турцитѣ-хронографи и отъ Веheim Кара Михалъ или Черний Михалъ, като главнокомандующъ на цѣлото лѣво крило, не остава никакво съмнѣние, че той е билъ нѣкой много способенъ български войвода, когото и самъ Гунияди оцѣнявалъ, та затова му повѣрилъ тая команда, който като български войвода не бѣ самъ-самичкъ, ами си ималъ и своята българска тайфа отъ чисто-българи четници, когото Гунияди обичалъ като

¹⁾ Стр. 39 — 40.

²⁾ Кехлеръ стр. 53 — 58.

³⁾ Брокгаузъ-Ефронъ („Секлери“).

братъ и го ималъ винаги при себе си, но и затова пъкъ нѣкои помислили за него, че може би да е билъ роднина на Гунияди ¹⁾). Най-послѣ, извѣстно е отъ историята, че власи и българи като единъ народъ, основаха къмъ края на XII-то столѣтие тѣй нареченото Влахо-българско царство, което траяло цѣли двѣ столѣтия и което бѣ завладѣно отъ султанъ Баязидъ едвамъ къмъ края на XIV-то столѣтие. Но като се има прѣдъ видъ, че туй Влахо-българско царство бѣ подраздѣлено, най-послѣ, на три български царства: — западно, сръдно и източно — и като се има още прѣдъ видъ, че жителитѣ на тия царства, и слѣдъ изчезването на самостоятелността имъ, повече или по-малко, прѣкараха подъ византийско *християнско*, а не *турско* управление до 1410—13 година, то скоро може да се заключи; какво българското или българо-влашкото население на тия бивши царства не е възможно, въ разстояние на послѣднитѣ едвамъ 30 години, подъ чисто турско управление (1413—1444) да е изгубило войнственото си чувство. Понятно е, наистина, по разни съображения и причини исторически, туй останало въ България население, повече или по-малко, често да е прѣмѣлчавало народното си име и титла „българинъ“ и да се е криело и таело подъ фирмитѣ: „Влахъ, Сърбинъ, Гръкъ“ и пр., къмъ които турцитѣ бѣха по-отстъпчиви, но не и да е изгубило или да се е окончателно отрѣкло отъ народността си и отъ чувствата си. Ето защо имало, па има и сега, много власи, сърби и гърци (сжщо така и трансилванци, както казахме по-напрѣдъ) отъ чисто българско потекло. Ето и защо подъ власитѣ (както и подъ наемницитѣ на Владиславовата войска) трѣбва да се разумѣватъ и *българи*, като, покрай другото, има се прѣдъ видъ, че голѣма частъ отъ българското население се е прѣселило въ Влашко отвѣдъ Дунава, дѣто, поради жизнени интереси, бѣ принудено да усвои чуждата титла „Влахъ.“ А това че е така, достатъчно е да се земе за сега прѣдъ видъ *не* малкото количество чисто български думи въ влашкия езикъ. И ето пъкъ още защо смѣло може да се вѣрва и твърди, че въ жилитѣ на всички сегашни Власи тече и ще тече во вѣки вѣковъ българската кръвь. А справедливостта, разбира се, изисква да се вѣрва, отчасти поне, и обратното. Сж-

¹⁾ Кехлеръ стр. 54.

щото отчасти може да се повтори и за сърби, гърци и трансилванци, както казахме по-напрѣдъ ¹⁾).

Прѣдъ видъ на всичко това и прѣдъ видъ горѣописаното сражение, което е прославило гр. Варна, струва ни се, че нашето дружество ще изпълни по-справедливо своя си дългъ, ако за събиране помощи за ознаменуване полесражението съ единъ паметникъ, се обърне съ писма, съ такъвъ позивъ и до редакциитѣ на маджарски, влашки и др. вѣстници, а не, само до редакции на поляшки вѣстници ²⁾). Дружеството може да се обърне още и до редакциитѣ на нашитѣ български вѣстници, не само защото паметникътъ ще се въздигне въ самата България; но още и защото сражението е станало, макаръ, и не сполучливо, за освобождението ѝ; и защото въ туй сражение зимаха участие и българи. Нека тоя свещенъ дългъ, къмъ толкова хиляди починали при Варна европейци християне, ратници и мжченици, се изпълни за пръвъ пжтъ по инициативата на сегашна България, като въ паметника се напишатъ имената и на всички народи, които взимаха участие.

Слѣдъ сражението, една часть отъ християнитѣ, заедно съ ранения Янко Гунияди, сполучили да се спасятъ отвѣдъ Дунава, дѣто Трансилванецътъ Янко Гунияди попадналъ въ втори капанъ (защото за сражение аслж и варненското поле прилича на капанъ) т. е. попадналъ въ ржцѣтѣ на съюзника на турцитѣ молдавски господарь Владъ III (Дракулъ), отъ когото германци и трансилванци едвамъ сполучиха да го откупятъ, като му отстѣпиха за него нѣкои градища ³⁾. Въ случая, за забѣлѣзване сж поведението и политиката на власитѣ: съюзници съ турцитѣ, даватъ помощъ на християнетѣ (4,000 конници подъ командата на сина на Владъ Дракулъ) и пакъ съюзници съ турцитѣ! Добрѣ казва Дукасъ ⁴⁾: „Така се наричаше, по лукавото си поведение, па и думата Дракулъ се тълкува лукавъ“ ⁵⁾. — Така освобождениятъ Янко Гунияди се провъзгласи за регентъ и генераль-губернаторъ на унгарската държава. Другитѣ се спасиха, кой както мо-

¹⁾ Срав. И. Николау стр. 118, 141, 145, 147—148.

²⁾ Първий год. отчетъ на археологическото друж. стр. 10

³⁾ Paganel I, livr. II. — Бехлеръ стр. 65.

⁴⁾ Гл. XXIX.

⁵⁾ Paganel, livr. II.

жалъ, разпръснати, отъ които множество унгри и поляци на-мъриха прибѣжище и салваторско-спасително пристанище при Скендер-бей (princeps Epirotarum), който, като ги снабдилъ съ пари и храна, изпратилъ ги по море въ Рагуза, отдѣто всѣ-ки заминалъ за отечеството си¹⁾.

А султанъ Мурадъ веднага съобщи побѣдата си на египетския султанъ, като му същеврѣменно изпратилъ и 25 ризници отъ благороднитѣ — *nobiles* маджари (не поляци), за да му даде понагледно да разбере, какви желѣзни хора побѣдилъ²⁾. А пкъкъ *Leuencavius*³⁾ и *M. Beheim*⁴⁾ казватъ, че Мурадъ избралъ отъ плѣненитѣ по-значителнитѣ желѣзни мжже, та му ги изпратилъ за подаръкъ. Послѣдниятъ даже казва 12 всадници и 12 въоръжени обозни солдати (денщици). Споредъ сжщия, и хегемонътъ на Карамания (Али-бей) получилъ за подаръкъ 6 конника и 6 войника⁵⁾.

Безпорно е, че маджаритѣ съставляваха по-важната часть отъ Владиславовата войска, отколкото поляцитѣ. Въ тая работа, обаче поляцитѣ се интересуватъ и до день днешенъ повече, отколкото унгритѣ. Може би за това, че Владиславъ е билъ полякъ.

Но Мурадъ не е направилъ съ главата на Владислава така, както нѣвга е направилъ римскиятъ консулъ, който заповѣдалъ да помѣтнатъ главата на Аздрува въ лагера на Анибала. Мурадъ потопилъ главата на Владислава въ врѣлъ медъ и я изпратилъ въ Бруса на управителя Джубе-Али, дѣто трѣбвало наново тя да се натикне на върха на едно копие и да се носи, като трофей, изъ вситѣ улици на града, както сжщото другъ пжтъ партитѣ направили на Краса⁶⁾.

Слѣдъ това, султанътъ останалъ три дни въ полесражението и послѣ заминалъ за Одринъ, безъ да посѣти гр. Варна, дѣто нѣмаше за него удобно жилище⁷⁾.

Такива сж били перипетиитѣ на тая война и битка, коя-

¹⁾ Paganel, liv I.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Hist. musulm. стр. 503.

⁴⁾ Стр. 45. vers. 887.

⁵⁾ Кехлеръ стр. 56, подзаб. 1.

⁶⁾ Florus. Abrégé de l'histoire romaine (liv. LII. chap. XII).

⁷⁾ Кехлеръ стр. 65.

то е прославила Варненското поле много повече, отколкото Косовското и всѣко друго поле въ изтокъ и Балканския полуостровъ, и осигурила до нинѣшенъ день османскитѣ владѣния въ Европа, като отнѣла отъ византийцитѣ всѣкаква по-нататѣшна надежда за помощъ отъ нея. Заради това, именно, 9 години слѣдъ туй сражение падналъ и тронътъ (прѣстолътъ) на послѣдния византийски императоръ. Споредъ знаменития нѣмски историкъ Leopold von Ranke¹⁾: „Въ тая експедиция тогава достатѣчна била само морската сила, която, наистина, се яви на Гелиспонта, за да попрѣчи на султана да се възвърне отъ Азия, дѣто бѣ заминалъ. Но, отъ невнимание или страхъ или прѣдателство, оставила го да се върне, безъ да го нападне. И така биде нападната маджарско-поляшката войска неочидано и въ неудобна мѣстность при Варна отъ много по-голѣми военни сили. Християнитѣ се побѣдиха до съсипане. Никога, може би, не е имало битка съ по-гибелни и пагубни резултати за много вѣкове. До днесъ още живѣятъ ония народи подъ закона, който, вслѣдствие на нея, имъ се наложи“²⁾.

II.

Причини за несполуката.

1.

Относително катастрофата въ сражението, грѣшката е направена отъ самия Владиславъ, защото прѣдѣ започването на сражението уговорено и уречено било, по настояването на Янко Гунияди, щото Владиславъ по никой начинъ да не влиза въ сражението. Ако това е така, както разправя Hammer³⁾ нѣма съмнѣние, че Гунияди въ случая не е виноватъ. На натикнатата въ копието глава на Владиславъ е вината за паниката. Неговиятъ животъ и смъртъта бѣха животъ и смъртъта на цѣлото дѣло. Владиславъ както наруши думата си, дадена султану-неприятель за примирието, тѣй сжщо наруши думата

¹⁾ Gerichte. гл. II.

²⁾ Сравни и II, 8.

³⁾ П. Николау. Стр. 157—158, подзаб. 1.

си, дадена и на свои хора-приятели. Владиславъ, докато вървѣлъ по плана и програмата на генералъ Гунияди, побѣждавалъ. И такъвъ щѣлъ да бжде до край, ако да знаелъ да побѣждава и себе си, защото, който знае да побѣждава себе си, той дваждъ е побѣдителъ въ врѣме на побѣда: „*Bis vincit, qui se vincit, in victoria.*“ (Срав. и 4 и 10).

2.

Нѣкои пѣкъ¹⁾ отдаватъ вината за несполуката на кардинала Юлианъ Цезарини и на епископитѣ Стригонски и Варадински, които казвали на Владислава, че Янко Гунияди нарочно ужъ настоявалъ той — кралътъ да не влиза въ сражението, че отивалъ съ щѣлъ и намѣрение той самъ — Гунияди да се ползува отъ славни на славна побѣда плодове. Ако и това е така, то още за единъ пѣтъ повече доказва се: доколко ненавистъта — завистъта — клеветата е опасна и вѣдна въ обществото; и колкото пѣкъ тя по-отвисоко иде, толкова и погромъ по-голѣмъ наниса. Затова не е чудно да е вѣрно това, което казва Hammer: че младиятъ кралъ, по съвѣтитѣ на нѣкои млади хора, далъ разпореждане за общо нападение на всички отъ всички страни и отъ двата фланга, което и стана, слѣдъ като се напили до безобразие²⁾. Съ туй кралско разпореждане, разбира се, стратегическитѣ условия на Гуниядовия планъ за сражението съвършено се измѣняваха. Младитѣ на младия кралъ съвѣтници искаме да вѣрваме, че сж били иститѣ кардинали и епископи съ обрѣснати мустаци и бради.

Но повече за вѣрване е, че Янко Гунияди е виноватъ, може би, за това че той, като знаелъ, какво Владиславъ два пѣти бѣ поканилъ на помощъ прочутия албанецъ Скендеръ-бей и какво той послѣдниятъ идвалъ, споредъ едни, съ 15—20,000, споредъ други, съ 25—30,000 на помощъ, прибързано, т. е. прѣди пристигането на тая сигурна помощъ, направилъ прѣдизвикателно сражението, опованъ на силитѣ и храбростъта си, за да се не сподѣля славата и отъ Скендеръ-бей, ала самъ да се ползува отъ лавритѣ и плодетѣ ѝ.

¹⁾ Paganel. II.

²⁾ Turco-graeciae II, стр. 5.

А най-главната обща грѣшка е била, че Владиславъ и Гунияди трѣгнаха съ едвамъ 16,000 войска, упоени, види се, отъ лавритѣ въ прѣдишнитѣ побѣди, печелени отъ тѣхъ съ по-малобройна войска противъ султанската сѣ по-многобройна. Добрѣ имъ казалъ Дракулъ: „Дѣ отивате съ тая малобройна войска? Само ариергардътъ на султана отъ разузнавачи и ловци е по-многоброенъ, отколкото цѣлата ваша войска¹⁾.“

3.

Длугошъ ²⁾ пкъъ своеволно и пристрастно три пѣти наредъ осжда Гунияди, че той безстидно и позорно оставилъ краля и избѣгалъ съ всичката си унгарска войска. Но, споредъ Кехлеръ, всичко що Длугошъ пише за Гунияди и маджаритѣ, е подозрително, безосновно и повечето отъ самия него измислено. Споредъ сжщия Кехлеръ, туй мнѣние на Dlugoss въ въ сжщностъ е мнѣние на краковския епископъ и кардиналъ Сбигниевъ Олешницки, при който дълги години е билъ секретаръ и на който събрания материалъ за историята на краля Владиславъ, както и тоя на Palatio, го е кралъ. Съ други думи, Кехлеръ счита за подозрителни и измислювачи, покрай Dlugoss, не само епископа и кардинала, ами и самия Palatio, който присѣтствувалъ въ сражението ³⁾.

Поражението и смъртта на краля Dlugoss ги отдава на отсъствието на Гунияди въ врѣме нахълтането на краля върху яничаритѣ и затова го нарича измѣнникъ, прѣдатель, амбициозенъ, страхливецъ и пр. А за да даде тежестъ на тия свои думи и мисли той — Dlugoss си позволилъ всички тия думи и фрази, кроени отъ него небивалици, да тури въ уста на нещастния си кралъ, като изказани ужъ отъ самия кралъ, прѣдъ всички въ врѣме на сражението по адресъ на Гунияди. Ала само единъ Длугошъ можелъ да изнамѣри подобни думи и фрази и да изопачи и прѣфиначи работитѣ, казва и Köhler: „Es gehört ein Dlugoss dazu, solche Worte zu erfinden und die Situation so zu entstellen.“ (Köhler, стр. 64, подзаб.).

¹⁾ Кехлеръ стр. 42, подзаб. 3. — Длугошъ стр. 800.

²⁾ Длугошъ 807—808.

³⁾ Palatio. 34—37. — Кореспонденцията на кардинала съ Сяввиусъ, Кехлеръ стр. 36 подзаб.

А колкото за отстѣпленіето (не бѣгство) на Гунияди, послѣдователността на събитията изисква да приемемъ, че, въ врѣме още на сраженіето, Владиславъ отнелъ отъ него мълчешката, по единъ побоченъ и косвенъ начинъ, главната команда. Гунияди разпореждалъ друго, Владиславъ заповѣдвалъ и вършилъ друго (виж. и 2). Но при всичко това, Гунияди пакъ не забравялъ, ала всѣчески тичалъ подиръ краля, за да го запази и защити, изпълнявайки послушно и поправяйки, по възможность, новия погрѣшенъ кралски планъ за продължение сраженіето, което се е свършило, както се е свършило и за което не може да се обвинява Гунияди. Той даже заслужва похвала, че, слѣдъ паниката и общото разпрѣсване на християнитѣ, сполучилъ да се спаси и съ бързина да прибере още нѣколко хиляди християне да ги извади и избави отъ капана, въ който бѣха ги бутнали и вкарали други ¹⁾.

4.

Нѣма съмнѣние, че клѣтвонарушеніето въ случая е отъ голѣма важность — факторъ за катастрофата (срав. 11 точка). Турцитѣ бѣха сѣ повече увѣрени и сигурни, че ще побѣдятъ, защото вѣрвали, че сега и Кръстътъ е съ тѣхъ и противъ християнитѣ. Войната е била религиозна.

Ала Palatio (стр. 22), за да прикрие и хвърли сѣнка на клѣтвонарушеніето отъ страна на краля, казва, че примирието съ Мурада бѣ заключено отъ Гунияди и сръбския деспотъ, безъ кралтъ да знае нищо за това, и, слѣдователно, отъ кралска страна не съществуваало никакво на никакъвъ договоръ нарушение. Това доказва, че Palatio, както му понасяше, прѣдставилъ, както тази, така и много други работи, макаръ и да е билъ очевидецъ на сраженіето. Кехлеръ ²⁾, обаче, прибавя: „Досѣжно тоя въпросъ, прѣпращамъ на J. Caro ³⁾ кралскія указъ отъ 4 августъ ⁴⁾. Никакво съмнѣние не остава, че кралтъ самъ наруши договора съ пълно съзнание, че биде отъ самия него заключенъ. За жалость, протоколътъ за миръ въ градъ Сегединъ не биде запазенъ.“

¹⁾ Срав. Кехлеръ стр. 36, подзаб.

²⁾ Кехлеръ стр. 40—41 подзаб. 2.

³⁾ Geschichte Polens. IV. 340 not. 1.

⁴⁾ Длугошъ XII, 794. — Pray, Annales, II, 24.

Нѣма съмнѣние, че хора, които карали краля да е от-
стъпчивъ при изгарянето и разграбването на православни
(схизматични) християнски черковни имоти и които интриган-
ствували и поощравали и подбуждали го противъ Гунияди и
го накарали да се изложи лично срѣщу неприятеля и да за-
гине, безъ ничия нужда, трѣбва, разбира се, да нападатъ Гу-
нияди, за да прикриятъ своето непристойно и позорно пове-
дение. Тѣ не само прѣмълчаватъ факта, че сж канили краля
да не слуша Гунияди, ами и веднага послѣ избраха Гунияди за
кралски регентъ-замѣстникъ; нѣщо, което нѣмаше да напра-
вятъ, ако дѣйствително той бѣше виноватъ за клетвонаруше-
нието и за поражението и катастрофата.

Дѣйствително, прѣди нѣколко мѣсеца, Гунияди по-отра-
но (слѣдъ поражението, което той нанесе на султанската вой-
ска при сръбско-българската рѣка Морава) бѣ приелъ и под-
писалъ самъ или съ сръбския деспотъ примирие за 10 годи-
ни. Но султанътъ, подиръ малко, като забѣлѣжилъ и подо-
зрѣлъ шушуканията и новитѣ тайни приготовления на папата
и на др. съюзници, подновилъ прѣдложенията си за 10-лѣт-
ното примирие, което приелъ и подписалъ не Гунияди, нито
сръб. деспотъ, ами самъ краля Владиславъ (Paganel liv. I). А
подписътъ на краля имаше сила, както да потвърди, така и
да унищожи и замѣсти подписа на Гунияди. Освѣнъ това, въ
Държавния Съвѣтъ на магнатитѣ и въ присѣтствието на прѣд-
ставителитѣ на другитѣ европейски държави па и на самия
краля, нѣмаше да се зима рѣшение, че кралятъ можалъ и
длъженъ бѣ да не пази клетвата си. Думитѣ: „Заклевамъ се
въ името . . .“ и пр. сж изказани отъ Владислава, не отъ дру-
гиго. (Срав. и 7 и 10).

5.

Кехлеръ пѣкъ (стр. 67) всичката вина за несполуката и
катастрофата отдава на Владислава, който не оцѣнилъ съвѣ-
титѣ и стратегическитѣ разпореждания на такъвъ единъ мно-
гоопитенъ воененъ мжжъ, какъвто е билъ Гунияди. Това мнѣ-
ние на Кехлеръ се основава на визант. историци Franges и
Chalcocondylas които твърдятъ, че Владиславъ, въпрѣки воля-
та на Гунияди, нападналъ яничаритѣ и намѣрилъ тамъ смъртъ-
та си.

И дѣйствително, унгарскиятъ герой Гунияди на 1442 год. унищожилъ двѣ турски армии въ двѣ сражения — на 25 мартъ въ Трансилванія и на 6 септ. въ горня Яловица. Оттогава се считалъ въ цѣла Европа като капацитетъ и единственъ, който можель да осуети по-нататъшнитѣ шествия и успѣхи на турцитѣ. А пъкъ въ 1443—1444, въ врѣме на голѣмата експедиция отъ гр. Буда до София-Златица и обратно, въ 6 битки съвършено съкрушилъ силата на турцитѣ. А Владиславъ повече длъженъ бѣ да слуша и почита такъвъ единъ многоопитенъ и извънредно способенъ стратегъ, отколкото слѣпо да е привързанъ къмъ калугерски съвѣти.

6.

Palatio (стр. 29) и Длугошъ (стр. 804), като обвиняватъ Гунияди, че той неупотрѣбилъ артилерията, която можала да причини на неприятеля голѣма врѣда и страхъ, искать, види се, да кажать, че тя не била употрѣбена въ фронта, ами въ тила, на което се длъжи и поражението. Калимахъ, обаче (стр. 172), като описва какъ Гунияди прѣдварително подробно прѣгледалъ всички подозрителни мѣстности, отдѣто неприятельтъ би могълъ явно или тайно да нападне, и слѣдъ като направилъ всичко, що въ случая трѣбваше да направи, и усигурилъ безопасността, прибавя (Калимахъ), че оставаше само да осигури тила си за всѣки случай, за която цѣль и поставилъ машинитѣ и другитѣ артилерийски инструменти, дѣто трѣбвало, за отблъсване отдалечъ и унищожение отблизо на неприятеля ¹⁾.

Кехлеръ пъкъ (стр. 66—67) казва: „Гунияди, който като конникъ генералъ изпълнилъ добръ длъжността си, още подобръ употрѣбилъ огненитѣ оржжия, най-малко артилерията, по единъ необикновенъ майсторски начинъ. Артилерия въ него случай едвамъ можела да се употрѣби въ свръзка съ конницата. Малкото вистрѣли, която тя би могла да изхвърли при приближаването на неприятеля, биха били почти безъ всѣкакво значение. Напрѣднала ли една кавалерия, нѣмало вече никаква полза отъ артилерията, защото тя не можела да продължи дѣйствието си.“

¹⁾ Кехлеръ стр. 58, подзаб. 1.

Отъ всичко, обаче излиза, че Palatio, Длугошъ и тѣмъ подобни обвинители поискаха да се покажатъ, какво тѣ, както по богословие, така и по войнщина и стратегия, умѣяли повече, отколкото Гунияди! Тѣ забравиха, че именно въ случая можеше да се каже: „Мнозина сж званни, а малцина избрани.“ (Мат. XX, 16 и XXII, 14).

7.

За виновникъ на катастрофата отчасти може да се счита и сърбскиятъ деспотъ Георги Бранковичъ, защото, ако да не той попрѣчеше на Скендеръ-бей да мине прѣзъ Сърбия, по най-краткия пѣтъ, а ако послѣдниятъ пристигаше на врѣме въ сражението при Варна съ 15—20 или 25—30,000 неустрашими борци Мирдита ¹⁾, то сигурно султанътъ щѣлъ да капитулира и щѣлъ да бжде разбитъ окончателно и надали турцитѣ биха имали куража слѣдъ 8—9 години (на 1453 г.) да нападнатъ и прѣвзематъ Цариградъ, да покорятъ цѣлия балкански полуостровъ, и да застрашаватъ цѣла Европа до XVIII вѣкъ.

Освѣтъ това, виновността на Бранковича се усилва още повече отъ обстоятелството, че той веднага слѣдъ поражението обадилъ Скендеръ-бей на султана за съюзничеството му съ Владислава и др. християне и канѣлъ даже зета си султана да изпрати войска, за да го накажи. И дѣйствително, султанътъ изпърво изпратилъ 9,000 и подиръ малко други 15,000 конница, които всички Скендеръ-бей ги унищожилъ до единъ и до кракъ ²⁾. Неоспоримо е, впрочемъ, че Скендеръ-бей самъ съ своитѣ истински албански соколи прѣтърпѣлъ юнашки и сполучливо въ 22, сѣ жестоки и люти и поразителни за сул-

¹⁾ Думата *Мирдита* или *Мирдитъ* на старо-албански и на ново-персийски езици значи: блѣскавъ, исполинъ, гигантъ, юнакъ. На индийски: разрушителъ, съкрушителъ. На санскритски пѣкъ би означавала думата: а) съюзникъ искрещъ, ясенъ като дънь; б) много бавенъ и тежкъ, като гигантъ; в) катастрофаленъ дънь, какъвто сѣ оказваше се дъньтъ съ присѣтствието на албанцитѣ Мирдита въ полесражениата; г) *hominum turba*, т. е. смуть човѣшки, тѣй като Мирдита, дѣто и да се явявали, внушавали страхъ, паника и смущение. Това послѣдно значение може да има думата и на арменски (*mardativ*) и на старо-персийски. [Глд. Paganel, hist. de Georges Castriot, introduction, подзаб. — F. G. Eichhoff, Gram. général, indo-européenne. — M. François Vopp. Gram. comparée des langues indo-européennes].

²⁾ Paganel II.

тана, битки всички нападки на султанскитѣ войски и далѣ врѣме на всички други да се реорганизируютъ и приготвятъ за отбрана. Затова, въ случая, той — Скендеръ-бей справедливо може и трѣбва да се счита за спасителъ на Европа много повече и по-скоро, отколкото полскиятъ кралъ Иванъ Собески¹⁾.

Бранковичъ още се обвинява отъ кардиналитѣ — защитници на Владислава по клетвонарушението, защото наедно съ Гунияди сключилъ и подписалъ 10-лѣтното примирие, безъ знанието ужъ на Владислава (глд. 4). Обаче той, като православенъ независимъ и самостоятеленъ хегемонъ, бѣше свободенъ да се съгласи или не съ тѣхъ и съ Владислава. Безспорно е поне, въ случая, че Бранковичъ (вънъ отъ роднинскитѣ връзки съ Мурада, който водѣше дъщеря му), като се водилъ, криво или право, отъ волята и религиознитѣ чувства на народа си, е запазилъ, отчасти поне, и спасилъ престижа на православието. Споредъ Ranke (глав. II), една стара сръбска пѣсенъ разказва, че онуй врѣме Георги Бранковичъ попиталъ Иванъ Гунияди: що мислѣлъ той за религията въ случай на побѣда? Гунияди му отговорилъ: че възнамѣрява да въведе въ страната римското католическо вѣроизповѣдание. Бранковичъ попиталъ и султана, който му отговорилъ: че при всѣка една джамия ще стѣрчи и една черква, а населението ще е свободно или да колѣнчи, както е обичай въ джамиитѣ, или да се кръсти, както е обичай въ черквитѣ. Мнѣнието на обществото било: че по-прѣдпочтително е подъ турцитѣ да си пази вѣрата, отколкото да приеме латинската (римска) догма. Сжщиятъ Ranke на сжщото мѣсто въ подзабѣлѣжка привежда думитѣ на императора Фридрихъ, помѣстени въ една негова рѣчь; държана на 13 августъ 1443 година, отъ които явно става, че западнитѣ християне гледали на източнитѣ, като на турци и като на невѣрници и антихристи. (Срав. и 10).

8.

Като виновница на поражението може да се счита още и съюзническата флота, ако дѣйствително, както казва Ranke²⁾

¹⁾ Paganel II — M. de Salvandy. Histoire de Pologne avant et sous le roi J. Sobieski.

²⁾ Гл. II. срав. и I часть, край.

(глав. II, срав. и I часть, край), достатъчна е била тогава само тя за окончателното изгонване на турците изъ Европа. Самиятъ Длугошъ, като цитира прѣминаването на султанскитѣ войски отъ Азия въ Европа съ генуезки и венециански кораби, отдава вината на самитѣ началници на съединената съюзническа флота ¹⁾. Тѣ, като военни, трѣбаше да иматъ линксови очи и да сж по-далновидни въ стратегическо отношение и да не стоятъ, като заковани гжски, въ галиполския морски хоризонтъ и кржгозоръ, а цѣлия товаръ да оставятъ на сухопѣтнитѣ военни сили.

За забѣлѣзване е, че за тая морска сила отъ 70 кораба, която е служила, като главна основа на цѣлата експедиция, нищо не е извѣстно: върнала ли се е веднага, отдѣто е дошла? загинала ли е и потънала въ морето по пѣтя си за Варна или обратно и пр.? Нищо не се споменава отъ съврѣменниците историци-калугери.

9.

Виновати за несполуката сж и поляцитѣ, които бѣгали отъ войската. Самия кардиналъ Олешницки въ кореспонденцията си съ Aeneas Sylvius (послѣ папа Pius II) твърди, че експедицията на 1444 г. пропаднала и не постигнала цѣльта си поради голѣмата омраза и завистъта на маджаритѣ спрѣмо поляцитѣ, вслѣдствие на което много поляци напустнали редоветѣ и се върнали въ отечеството си. Не бѣше ли по-добрѣ отначало да се отказватъ, отколкото отпослѣ? Това поведение на поляцитѣ за подобна една причина, никакъ не е оправдателно за тѣхъ; още повече, че не маджаритѣ мразели поляцитѣ, ала поляцитѣ — маджаритѣ ²⁾. Прѣдъ видъ само клѣтвонарушението имаха право поляцитѣ да отказватъ съдѣйствието и съучастието си въ тази война ³⁾.

10.

Сжщо виновници за катастрофата може да се считатъ, покрай папата, и всички тогавашни европейски държави (Англия, Франция, Венеция, Генуа, Арагония, Бургундия, Медио-

¹⁾ Кехлеръ стр. 46.

²⁾ Кехлеръ стр. 86. подзаб. и стр. 41.

³⁾ Брокгаузъ — Ефронъ.

ланъ и Флоренция), които съ своитѣ прѣдставители подпомогнаха, защитиха и подкрѣпиха старанията на папския легатъ кардиналъ Juliano Cesarini да разубѣди невиния, въ случая, младъ кралъ Владиславъ, за да наруши клетвата и подписа си. Но тѣ подклаждаха войната отъ една страна, а отъ друга отказваха да зематъ участие или поне да изпратятъ нѣкаква си помощъ. Клетвонарушението стана за тѣхна смѣтка. Тѣ сж го извършили чрѣзъ Владислава. Можеха по законенъ начинъ, да причакатъ изтичането на 10-тѣ години, като сжщеврѣменно дадатъ помощъ на византийския императоръ (*за унията*) тѣ и всички други, освѣнъ Владислава и Гунияди съ Бранковича, които бѣха вече сами се задължили съ подписитѣ си да пазятъ 10-лѣтно примирие, а Владиславъ даже и съ клетва: „Заклевамъ се на честната и безсмъртна кръвъ на Исуса Христа 1).“ Въ случая, само Бранковичъ стоялъ на думата си и се показалъ, тѣй или инѣкъ, честенъ човѣкъ (Срав. и 7).

11.

Сжщо, като причина за несполуката на тая експедиция и за резултатитѣ отъ нея, може да се счита и моралтъ на двѣтѣ войски. Кехлеръ (стр. 21—22) казва: „Относително морала на османската войска, той стоелъ много по-високо, отколкото онзи на християнската войска. Венецианецтъ Trevisano пише въ 1554 година до правителството си: „Турцитѣ въ войската си нѣматъ три нѣща: вино, наемници и хазартни игри. При това тѣ иматъ обичая строго отъ тѣхъ почитанъ и считанъ за база на сполукитѣ въ сражения, никога да не богохулствуватъ и, когато се молятъ на Бога, да вършатъ това съ най-гольмата рѣвностъ. Въ лагеритѣ имъ владѣе най-гольма чистота и редъ.“ (Срав. и мнѣнията на Кехлеръ въ епилога).

III.

Археологически прѣгледъ.

а.

Въ горѣописаното сражение казахме, че падналъ е и Караджа-паша. Въ негова честь въздигна се тогава единъ мав-

1) Paganel II, срав. и точка I.

золей, наричанъ по турски *теке*, близо до сегашното село Паша-къой. Но варненскиятъ писателъ-учителъ Иоанъ Николау казва (стр. 159—160), че е чулъ отъ стари хора да твърдятъ, какво Караджа-паша е погребенъ на другъ единъ мавзолей-теке, който се намира $\frac{1}{2}$ нѣщо часъ далечъ отъ града, като се отива къмъ Добричъ (до 5 килом.). — Така че, ако тия турски мавзолеи не сж окончателно унищожени и ако надгробниятъ съ надписъ камъкъ на Караджа-паша се намѣри нѣкъдѣ, то възможно е отчасти да се обяснятъ чрѣзъ него нѣкоя или нѣкои точки отъ въпросното сражение. Но, и въ противенъ случай, ние днесъ длъжни сме чрѣзъ Варненското археологическо дружество да разполагаме съ единъ поне точенъ прѣписъ и прѣводъ отъ надписитѣ на тия много стари мавзолей-текета.

Ала въздигнатиятъ отъ султана за споменъ и ознаменуване побѣдата му трофей съ турски надписъ, чрѣзъ който сигурно тия въпросни точки биха се обяснили, слѣдъ единъ вѣкъ биде унищоженъ безвъзвратно и безъ ничия слѣда ¹⁾).

б.

Paganel (liv. II) неопрѣдѣлено казва: „Въздигна се и една колона на полесражението, *дѣто биде погребенъ нещастниятъ Владиславъ.*“ А, споредъ прѣданията, обезглавениятъ трупъ на кралъ Владислава (по заповѣдъ султанска) се погребѣ и зарови близо до мѣстото, дѣ падналъ, на една стара тракийска могила, находяща се всрѣдъ почти полесражението; а на друга една могила, срѣщу и близо до първата, въздигна се съ турски надписъ великолѣпенъ трофей, който, както казахме и по-напрѣдъ (а), биде запазенъ прѣзъ цѣлъ единъ вѣкъ и послѣ изчезна, безъ никаква слѣда. Възможно това да е така, за да се по-нагледно прѣдставлява контраста между турския султански трофей и християнския кралски гробъ, подобно на контраста, който прѣдставляваха двѣтѣ копия съ нарушения договоръ и съ главата на Владислава, за които по-напрѣдъ стана дума. Тия двѣ могили се намиратъ, споредъ И. Николау (стр. 158), на югъ отъ Плановскитѣ лозя и отъ развалената и находяща се на пѣтя за Паша-къой Урганджи

¹⁾ И. Николау стр. 158. — Paganel II. Срав. и б.

чешма, отдѣто е било разположено въ посока къмъ езерото, село Кадж-кьой.

Споредъ Бехаймъ безглавия трупъ на краля билъ ужъ¹⁾ погребенъ въ една малка гръцка черква въ Варна. Това съобщение получилъ Бехаймъ отъ нѣкой си очевидецъ на сражението Hans Märgest, който е билъ, казахме (I), плѣнникъ и каторжникъ цѣли 16 години.

Остава сега пакъ на археологическитѣ разкопки, за да се докаже и установи правото.

Любопитното е, че въ онова врѣме случайно намѣри се въ гр. Варна единъ грѣкъ Сакжзлия (отъ о. Хиосъ); търговецъ на колониални стоки, който, види се, било отъ любопитство, било въ видъ и качество на прѣдприемачъ и доставчикъ на храни и съѣстни провизии и други продоволствия при християнската войска или же по други съображения и причини, присѣтствувалъ въ полесражението и е държалъ на грѣцки езикъ описателни бѣлѣжки на сражението. Тия негови бѣлѣжки, намѣрени напослѣдъкъ въ Италия, бидоха обнародвани въ Триестъ на тамошния грѣцки вѣстникъ „Имѣра“ (= День). Тия свѣдѣния сж дадени намъ и на Варн. арх. дружество отъ достопочитаеми варненски граждани, които прѣди врѣме имаха случая да прочетатъ и добрѣ да помнятъ това, като абонати и редовни четци на тоя вѣстникъ. — Нѣма съмнѣние, че не е отъ малка археологична важность ние чрѣзъ Варненския археол. музей да разполагаме съ единъ вѣренъ прѣписъ отъ ония забѣлѣжки на оня очевидецъ хиоски търговецъ. Възможно тѣ да откриватъ нѣщо неизвѣстно иначе въ историята, или да обясняватъ и освѣтляватъ нѣкои точки по сражението. — Впрочемъ, ако дѣйствително безглавиятъ трупъ на Владислава билъ погребенъ, както прѣдава германскиятъ поетъ, то, безъ друго, авторътъ на тия забѣлѣжки, като съврѣменникъ и очевидецъ и като грѣкъ, ще споменава нѣщо за туй тържествено погребение на такъвъ единъ християнски краля отъ грѣци свещеници въ грѣцка черква. А ако той за туй не споменава нищо, то искаме да вѣрваме, че съмнѣнието за подлиността на изказаното по прѣдание мнѣние на германския поетъ още повече ще се усили. — Но ние още не разполагаме съ забѣлѣжкитѣ на оня Хиоски търговецъ, и затова:

¹⁾ Срав. Иречекъ. Пътувания (на чехски) стр. 623.

За сега сме на мнѣние, че, ако нѣвга станатъ надлежитѣ разкопки въ нѣкой отъ сегашнитѣ параклиси, който, по всѣка вѣроятность, ще крие въ основитѣ си споменатия отъ германския поетъ истински античенъ параклисъ¹⁾.

Тогава чакъ ще се докажи истинността и ще се установи подлинността на мнѣнието на тоя поетъ, защото археологията обикновено, не може да има нѣщо сигурно общо (въ пълнѣн смисълъ на думата) съ поезията. И обратно. И защото ония християнски войници, за които се казва, че присѣтствуваха на погребението и нѣкои, отъ които възможно е да се върнаха въ отечествата си, както и Hans Märgest, и разпространиха тоя слухъ (на който слухъ и мълва се основава се казаното мнѣние на германския поетъ), възможно е тѣ или отъ себе си, или заставени отъ други интересующи се лица нарочно да скроиха и разпространиха тоя слухъ, за успѣха на европейското общество, особено прстонародно население, което въ случая трѣбва да е било много разтревожено отъ извѣстието за катастрофата и чиято вѣра въ помощта на Бога и на Кръста, въ името на които бѣ направена тази кръстоносна експедиция, можеше, вслѣдствие на това, силно да се разклати. Освѣнъ това, искаме да вѣрваме, че не погребение, ала просто молебенъ е имало за краля и за всички паднали отъ страна на варненската православна община въ присѣтствието, разбира се, и на плѣнниците-войници (не само поляци, а и маджари, власи, чехи, бошнаци, българи и др. За забѣлѣзване е и това, че като плѣнници споменаватъ се само поляци, като че ли тѣ прѣдпочитали да се прѣдаватъ, отколкото да паднатъ или избѣгнатъ!). Молебенътъ въ случая се извършилъ

¹⁾ Имаше и една черква св. Мартина много по-стара отъ всички съществуващи сега черкви, върху развалинитѣ на която се основа въ 1841 г. гръцко училище. Рускиятъ историкъ Д-ръ Венелинъ въ 1830—31 г. (прѣзъ юлий) намѣри въ гр. Варна само три черкви, безъ да казва имената имъ. По всѣка вѣроятность: Панагия т. е. Прѣсв. Богородица, св. Георги и св. Параскева, а не, както подзабѣлѣзва И. Николау, св. Атанасъ, чиято черква се основа слѣдъ замнаването на Венелина, т. е. не по-рано отъ 1832 г. въ врѣме на архиерея Иосифъ. А митрополита, за който загатва Венелинъ, е билъ Филотей. Храмътъ св. Атанасъ изгорѣлъ на 15 февр. 1836 г. и наново се построилъ въ 1838 г. Подиръ Иосифа за Варненски архиерей биле назначени Порфирий Прѣславски отъ 1849 г. до 1864 г. (Гл. Вѣстникъ Европы — журналъ историко-политико-литератури. 1893 г. юнъ стр. 730. Сравни И. Николау стр. 176—179, 194, 202). Споредъ Lechevallier имало въ Варна (въ 1775 г.) само двѣ черкви. И той не споменува имената имъ. (J. V. Lechevallier. Voyage de la Propontide et du Pont Euxine pendant 1775 г. Гл. И. Николау стр. 163—164).

разбира се, съ всички религиозни трѣби и погребални пѣсни и четива, щото е получилъ характеръ на погребение, отдѣто и разпространениятъ послѣ слухъ за погребването на краля въ гръцкия параклисъ.

Ето защо казахме и повтаряме, че остава на археологическитѣ разкопки да кажатъ послѣдната дума.

Обаче, ако станатъ разкопкитѣ въ нѣкоя или нѣкои параклиси, черкви или други и се намѣри човѣшки скелетъ безглавенъ, даже и съ една ржка, въпросътъ ще е рѣшенъ. Но, ако се не намѣри нищо, тогава естествено, ще се утвърди нашето мнѣние за значението на тоя германски поетически слухъ. И тогава не остава, освѣнъ пакъ да се повърнемъ на първото мнѣние, че краль Владиславъ е билъ погребенъ въ споменатата могила. Ала и тамъ, ако станатъ разкопки и се намѣрятъ човѣшки кости безъ глава и безъ една ржка, въпросътъ пакъ ще да е рѣшенъ. Но ако нищо подобно не се намѣри, тогава ще трѣбва да заключимъ че поляшката дивизия, която първа е направила разкопки въ онази могила, тя прибра и вдигна оттамъ намѣренитѣ кости и заедно съ други скъпоцѣнни прѣдмети ги е занесла, дѣто ги е занесла. И дѣйствително:

Прѣзъ 1854 г. минавала оттукъ противъ Русия една дивизия поляшки войници. Началникътъ на тая дивизия направилъ разкопки и намѣрилъ въ споменатата могила, всрѣдъ трѣни, камъни и чакжли: кости отъ човѣшки трупъ, една диадема, една сабя и единъ кръстъ съ 7 зеленикави скъпоцѣнни камъни украсенъ. Така поне разправили самитѣ туземци-копачи на всички и на съврѣмника — споменатия покоенъ варненски учителъ Иоанъ Николау (стр. 158—159). Вслѣдствие на това, началникътъ на поляцитѣ въздигналъ тамъ на свои разноски отъ бѣлъ мряморъ единъ паметникъ въ форма на четвероугълна пирамида, висока около 2 метра, съ два надписа — единия на полски езикъ, посоченъ къмъ Полша на сѣверъ; а другия — на латински, къмъ Римъ на западъ — съ едно и сѣщо съдържание: „На краль Владиславъ III. Ягелонски и на поляшкитѣ рицари, паднали до Варна на 10 ноемврий 1444.“ За забѣлѣзване е, обаче, че въ тоя надписъ споменаватъ се само поляцитѣ и то само за това види се, защото Владиславъ бѣше полякъ, че въ войската му имаше и нѣкои рицари поляци и че той, който вдигна тоя памѣтникъ

билъ и той полякъ; а пъкъ за маджаритѣ, власитѣ, чехитѣ и др., които съставляваха болшинството на Владиславовата войска и, слѣдователно, болшинството на падналитѣ, нищо не се споменава. Авторътъ на надписа трѣбваше да прибави: „и на всички други паднали,“ когато щѣха да се подразбиратъ, покрай другитѣ покойни ратници и нещастнитѣ прости солдати-поляци. Монументътъ се въздигналъ само за едритѣ безсмъртни, а не и за дребнитѣ смъртни. Споредъ насъ, тоя човѣкъ, като полякъ, изпълнилъ своя си дългъ къмъ своето поляшко отечество, колкото можель и както разбиралъ, като давалъ примѣръ на другитѣ да изпълнятъ и тѣ, ако искатъ, и както искатъ, дълга си къмъ своитѣ съотечественици. Обаче, добритѣ примѣри отъ добри дѣла често пѣти провокиратъ и прѣдизвикватъ жлъчката и ненавистята на хората! Това може би да се е случило и съ него, както види-щѣмъ. — Но, както и да е, тоя монументъ траялъ нѣколко само мѣсеца и изчезналъ. Споменатиятъ варненски писателъ-жители, заедно съ колега си жителъ Михаилъ Кириаку и гражданина Хр. Д. Чилооглу, били очевидци на тоя монументъ, но, когато слѣдъ една седмица отидоха повторно, за да направятъ снимка не намѣриха нищо.

IV.

Епилогъ.

Най-послѣ, като *епилогъ* (и въ видъ на заключение) привеждаме тукъ мнѣнието на Кехлеръ изказано отъ него въ *прологъ* и прѣдисловие.

Кехлеръ започва прѣдговора си съ думитѣ: „Сполукитѣ на турцитѣ прѣзъ първитѣ столѣтия на появяванетоъ имъ въ Европа, трѣбва да се отдадатъ отчасти на хубавата реорганизация на войската имъ и отчасти на отпадъка на западнитѣ държави.“ Послѣ Кехлеръ, между другото, казва: Че конницата била отличителниятъ материалъ, отъ който европейскитѣ войски сж се състоели, безъ нищо по-модерно и по-усъвършенствовано да се прибави на войската, когато рудиментитѣ и элементитѣ на турската войска, сравнително, се намирали въ

много по-добро и живо състояние; че конницата, се обучавала и възпитавала по европейски недостатъчно и непълно, па и крайно били егоисти, лъжесъперничави — нѣщо, позорно (казва Кехлеръ) за всѣко военно образование и редъ; че конникътъ съ прѣзрѣние гледалъ на пѣхотата и пр.

Послѣ Кехлеръ, казва, че въ началото още на 15 столѣтиѣ огнестрѣлнитѣ оржжия (пушкитѣ) бѣха почти въ употрѣбление, но тогавашнитѣ европейци не обърнаха внимание на ползата отъ тѣхъ и за това не единъ пжтъ бидоха изложени на опасностъ. Не че конникътъ прѣзиралъ пушкитѣ, ала безъ пѣхота не можеше полезно да се употрѣбятъ тѣ. Едно сравнение на политическото положение на европейскитѣ държави прѣзъ 14 и 15 столѣтия съ онова на по-прѣдишна епоха дава да се разбере, че европейскитѣ държави можеха да дадатъ на войската това, което военното положение на онази епоха изискваше и диктуваше за войската. — Наемницитѣ войници сжщо бѣха всадници, а до края на 15 столѣтиѣ (съ изключение на гусититѣ, швейцарцитѣ и англичанитѣ) никаква пѣхота нѣмаше. Заради това, заключава Кехлеръ, причината за поражението на християнитѣ трѣбва да се търси на особения начинъ, по който кралъ Владиславъ мислилъ и гледалъ на конницата¹⁾.

По поводъ на тия мнѣния на Кехлеръ, смѣло може тукъ да се повтори и отъ историята, че турцитѣ, освѣнъ конница, имали и пѣхота и пушки и топове, които много пжти сж ги употрѣбили противъ европейцитѣ. Обаче, послѣднитѣ не се събуждали отъ летаргията за дълго врѣме. На турцитѣ впрочемъ, дължи Европа първия нагонъ и потикъ и първия урокъ на военното си реорганизиране, на постепенното си оттогава и насамъ военно въобще усъвършенство и усъвършенство оржжейно, както и на употрѣблението пѣхота. Така че идеята, какво турцитѣ сж съвсѣмъ варвари, неприемчиви и неспособни за учене и наука, стана причина, щото мнозина да се излъжатъ и да попаднатъ въ много грѣшки, както дипломатически и политически, така и военни. А това, че е така, самитѣ работи и историята го доказватъ.

¹⁾ Кехлеръ стр. 4.

Походът на Владислава прѣзъ България въ 1444 г. ¹⁾ и битката при Варна.

Съобщава Х. К. Шкорпилъ.

(съ една карта).

На 26-й септемврий 1444 г. Владиславъ стигва до гр. Бдинъ ²⁾ (Видинъ), който билъ ограбенъ и изгоренъ. Папата изказалъ желание да се стигне, колкото е възможно по-скоро, въ Галиполъ ³⁾ гдѣто ще чака флотата, която до пристигането на краля ще прѣчи да не минатъ турцитѣ отъ Азия въ Европа. Отъ Видинъ имало да се мине направо къмъ Галиполъ прѣзъ Одринъ. Обаче, прѣдъ видъ на разни затруднения (като минаване Стара-планина и др.) рѣшено било да се отправи войската прѣзъ Никополъ къмъ Варна и отъ тамъ къмъ Галиполъ и Цариградъ. На 16-й октомврий кралятъ стигва до гр. Никополъ. Помежду войниците се прѣсналъ слухъ,

¹⁾ Въ 1443 г. тръгналъ Владиславъ срѣщу турцитѣ съ маджарския полководецъ Гуняи и съ сръбския деспотъ Георги Бранковичъ. Въ войската на Владислава се намиралъ ротмистръ Пеникъ (чехъ) съ 600 боеви каруци [Иречекъ. История на България, на чехски стр. 322]. Владиславъ миналъ прѣзъ София къмъ Златица, гдѣто е станало сражението съ турцитѣ. Каницъ прѣдполага, че то станало между с. с. Петричъ и Поибрени [И. 208]. К. Иречекъ изказва мнѣние, че Владиславъ се е доближилъ вѣроятно къмъ Златица и че оттамъ ималъ намѣрение да мине прѣзъ Срѣдья-Гора край р. Мелекъ (притокъ на р. Тополяница) къмъ Стрѣлача (Период. списание. София 1884 VIII стр. 14 и 18). — Прѣдполагаме, че сражението е станало до планината *Опоръ*, лежаща между г. г. София и Златица (между с. с. Макоцево, Байлово и Д. Камарци). На северъ отъ планината минава държавното шосе отъ София къмъ Златица, а на югъ отъ планината минава прѣкиятъ пътъ отъ София за Пловдивъ (прѣзъ Петричъ). Пътътъ минава низкото водораздѣлно възвишение между р. р. Искъръ и Тополяница (между с. с. Байлово и Смолско), гдѣто било до прѣди руско-турската война, черкеското село Телишъ. За Опоръ има прѣдание, че на него станало голѣмо сражение между българи и сърби. Българитѣ се „опрѣли“ та планината отъ тогава ужъ се наричала „Опоръ.“ Влизу до нея има една поляна наречена „сръбска;“ на нея ужъ е станало сражението. Въ близката мѣстность „Медмишки вайракъ“ сж намѣрена стрѣли (съ двѣ уши), копие и голѣма крива сабя; тѣзи старини видѣхме прѣди 15 години, когато посетихме с. Макоцево. Въ нивитѣ, които се намиратъ на сръбската поляна, доста често сж намирани стрѣли.

²⁾ Паметникитѣ на еничерина (на полски). II издание. Санокъ. 1857.

³⁾ Кехлеръ стр. 42.

че въ този градъ били укрити съкровищата на цѣлото царство, та заради това тѣ се распръснали по прѣдградията за плячкосване; тѣ съборили и изгорили всичкитѣ сгради, па наближили и до самитѣ градски врата. Владиславовитѣ усилия за възспиране на войскитѣ отъ грабежъ, несполучили нищо. Вратата и стѣнитѣ на града били силно завардени, за туй кралятъ издалъ разпореждане да се оттеглятъ войскитѣ отъ обсадата.¹⁾

Тука се явилъ при краля влашкиятъ князь Дракулъ²⁾, който се трудилъ да го увѣри, че немогатъ да се побѣдятъ турци, защото християнската войска била по-малка. „Слѣдъ дългитѣ борби и разпри, които съмъ ималъ съ турцитѣ „казвалъ князь Дракулъ,“ азъ познавамъ турскитѣ сили. Вашата войска е малко; когато отива султана на ловъ и тогази има съ себе си повече войска, отколкото имате вие днесъ за таково сериозно прѣдприятие. Не се надѣвайте на гърцитѣ; тѣ сж сами много слаби, за да могатъ да изпълнятъ обѣщанието, което що ви сж дали. Генуезцитѣ и венецианцитѣ, ако и да ви обѣщаватъ помощъ, когато дойде врѣмето за да ви помагатъ, пакъ може да се измѣнятъ. Турското злато блещи по-хубаво въ очитѣ имъ, отколкото резултата на вашата сполука. Върнете се и чакайте пролѣтѣта, тогава почнете войната съ по-голѣма войска.“ Едни които били въ военния съвѣтъ взели думитѣ на князь Дракулъ въ лоша страна, прѣдполагайки, че говори тѣй, защото ще е ималъ връзки съ турцитѣ. Между другитѣ Гунияди билъ оня, който изтълкувалъ въ найлошъ смисълъ мнѣнието на князь Дракула. Кралятъ взелъ Гуниядовата страна. Дракулъ като видѣлъ, че кралятъ постоянствува да се даде сражение на турцитѣ, далъ му 4000 конни войници помощъ и когато трѣгналъ отъ онуй мѣсто, далъ на Владислава и два коня вихрогоня (отъ неизказана бързина, щото при срѣщане опасностъ да се възползува отъ тия коне).

Владиславъ миналъ отъ Никополъ по старъ римски пѣтъ

¹⁾ М. Калимаѣхъ (Д-ръ Хр. Кесаковъ. Сборникъ за народни умотворения и др. София. VII. 1892. стр. 438).

²⁾ Кр. Мирски. Българска сбирка 1906. XII. стр. 42—45. (Пѣтувания по Дунава и въ България отъ J. Volintianu, Букурещъ. 1858).

и стигналъ до развалинитъ на старъ градъ съ великолѣпни постройки и мраморни паметници съ латински и гръцки надписи, горделиви сводове и високи стълпове. ¹⁾ Нѣма съмнѣние, че това сж били развалинитъ на римския градъ Nicopolis (ad Istris), находящи се до с. Никюпъ (Търновско). Като авангарда, вървѣлъ Гунияди съ 3000 маджари и румъни, слѣдъ тѣхъ вървѣли боевитѣ (обозовитѣ) каруци ²⁾ и на края кралтъ съ останалата войска.

Въ врѣме на похода войскитѣ изгорили нѣколко села и градища и ги съборили; войницитѣ до толкова си позволявали да безчинствуватъ, щото нападали дори и на българскитѣ и гръцки свещени мѣста, а черквитѣ имъ опустошавали съ огънь и съ други разбойнически начини (Калимахъ стр. 445).

Отъ Ени-Пазаръ ³⁾ е било изпратено кралско възване на турскитѣ гарнизони въ Шуменъ, Махорацъ ⁴⁾, Петричъ, Варна, Галата и Каварна, за прѣдаването имъ ⁵⁾.

Въ възването кралтъ обѣщавалъ на гарнизонитѣ ако ги прѣдадатъ, че ще ги изпрати подъ закрилата на свои стражи и конвой до Одринъ, а въ противенъ случай ги заплашвалъ съ смъртъ (Кехлеръ 43).

Кралтъ стигналъ по пѣтя отъ Никюпъ за Шуменъ до Орѣховица, гдѣто било изгорено укрѣплението; отъ тука сж били изпратени къмъ Търново 500 войници, които обаче били отблъснати отъ тамкашнитѣ турци съ голѣми загуби. ⁶⁾

¹⁾ Кехлеръ стр. 42.

²⁾ Гисъра, като най-голѣмъ началникъ (гетманъ) на младия кралъ Ладиславъ (Posthumus) въ сѣвернитѣ части на Маджарско (въ Словацко) обѣщалъ най-напрѣдъ 2000 пѣшаци и 300 конника (види се че заедно съ боевитѣ каруци). Но слѣдъ като е билъ разваленъ Сегединскиятъ договоръ, той далъ само 300 пѣшаци и 100 конника; началникътъ имъ билъ Гисеровиятъ гетманъ Чейка. Всичкитѣ паднали въ битката при Варна (Частно съобщение до насъ отъ Дръ Х. Пречекъ въ Високо-Мито — Чехия).

³⁾ Види се, че Владиславъ вървѣлъ все по римския пѣтъ, който минава отъ Никюпъ къмъ с. Ковачовецъ и нататъкъ покрай сѣвернитѣ поли на в. Хюсекъ (Фисекъ) бавръ къмъ Ени-Пазаръ (ср. Абоба-Плиска стр. 471. 472). Този градъ билъ заселенъ около половината на XVIII вѣкъ (гледай описанието му въ втория отчетъ на Варненското археологическо дружество за 1907 г. отъ Ив. К. Радевъ). Стариятъ градъ Ени (Нови)-Пазаръ билъ разположенъ сѣвероизточно отъ сегашния градъ, при политѣ на Стана-Баира, край пѣтя за с. Сюлейманъкой. Селището на стария градъ се нарича „Старъ Нови Пазаръ (Ески-ени-пазаръ). — Гл. албумътъ „Абоба-Плиска“ табл. III. 2.

⁴⁾ Махорасъ. — Види се, че подъ това название, има да се разбира укрѣплението „Михилицъ“ кале (Michelitsch) (гл. по-нататъкъ).

⁵⁾ Кехлеръ стр. 43.

⁶⁾ Пречекъ (Пажувания. На чехски стр. 179).

На 25 Октомврий християнската войска пристигнала отъ Ени-Пазаръ до Шуменъ и три деня наредъ нападала крѣпостъта¹⁾ и едвамъ сполучила да я прѣвземе и то, слѣдъ като е прѣтърпяла огромни загуби на християнски войници. Голѣмата кула, въ която крѣпостниятъ гарнизоненъ началникъ бѣ прибѣгналъ съ само 50 турци, се оказваше непрѣвзимаема. Ала християнитѣ сполучиха прѣзъ една дупка (проломъ) да вмѣкнатъ и вкарать дърва и слама и да ги запалять. Турцитѣ въ кулата, за да не се задушатъ отъ дима, се хвърлили отъ височината на кулата²⁾. Тукъ кралятъ остана 7 деня и слѣдъ това той миналъ за Провадия прѣзъ една пуста страна, дѣто нито капка вода неможиха да намѣрятъ за човѣцитѣ и животнитѣ³⁾. Въ Провадия била прѣвзета и разрушена крѣпостъта „Ташъ хисаръ“ (между града и с. Джиздаркьой). Християнската войска останала тука два деня, за да унищожи крѣпостъта⁴⁾.

Прѣди още да стигне Владиславъ въ Провадия, дошла тревожна новина, че султанъ Мурадъ прѣминалъ въ Европа съ 40 хилядна войска, при всичко, че горѣпоменатата флота трѣбвало да спрѣ това прѣминаване⁵⁾.

На 7-ий Ноемврий Владиславъ пристигна прѣдъ единъ градъ, нареченъ *Петричь* (между с. с. Гебедже, Синдель и Авренъ⁶⁾), който биде прѣвзетъ съ шурмъ, при което паднали 5000 турци. Споредъ Калимаха, билъ тежко раненъ поля-

¹⁾ Крѣпостъта е, види се, „Хисартъ“ надъ града Шуменъ. Въ развалинитѣ ѝ се забѣлзватъ, на най-високото мѣсто, основи на правоѣгълна постройка (80×10 крачки), която прѣдставя, види се, основитѣ на кулата, за която се говори при описката на християнитѣ. (Абоба-Плиска стр. 429. — Албомъ, таблица ХСII, 3, I).

²⁾ Кехлеръ стр. 44.

³⁾ Прѣдполагаме, че Владиславъ ималъ своя лагерь въ Ени-Пазаръ, отдѣто е изпратилъ една часть отъ войската въ Шуменъ. Слѣдъ прѣвзимането на шуменската крѣпостъ, войската се завърнала въ Ени-Пазаръ, отдѣто Владиславъ потеглилъ къмъ Провадия прѣзъ безводното Ясжененско поле. — Ако е тръгналъ Владиславъ отъ Шуменъ направо за Провадия, то нѣтътъ му билъ прѣзъ с. Кюлевче, Марковча и Равна, прѣзъ тѣй нареченитѣ „съргове“, гдѣто нѣма недостатъкъ отъ вода. Прѣзъ поменатитѣ села е минавалъ, въ турско врѣме, „поценски ижтъ“ (поца йоль).

⁴⁾ Кехлеръ стр. 44.

⁵⁾ Кехлеръ стр. 45.

⁶⁾ Укрѣпленето е извѣстно подъ названиее „Петричь-калеся“; то е разположено върху стрѣмнитѣ скали, при политѣ на които минава желѣзницата отъ Гебедже за Синдель.

кътъ .И. Тарновъ и се е отличилъ Леско Бобрицъ¹⁾. Когато се прѣвзимало укрѣплението трѣбва да сж били вече турцитѣ негдѣ на близу²⁾. Види се, че Владиславъ пратилъ разузнавачи за да слѣдятъ за турцитѣ; при това сж били намѣрени въ близката рѣка Камчия 28 рѣчни кораби³⁾, които били изгорени.

На 8-й ноемврий християнитѣ като пжтували отъ Петричъ за Варна, минаха покрай укрѣплението Михлизъ⁴⁾, което биде прѣвзето съ щурмъ. На 9 ноемврий кралятъ пристигна до Варна, гдѣто му били прѣдадени ключоветъ на гр. Варна, Галата⁵⁾, Макрополъ⁶⁾ и Каварна⁷⁾.

Владиславъ се разположилъ на лагеръ на западъ до г. Варна. Още въ сжщия день, привечеръ, стигва и Мурадъ и се разположилъ на лагеръ срѣщу Владиславовия. Огньоветѣ отъ турския лагеръ се гледали отъ християнския на разстояние 5000 крачки, както бѣлѣжи съучастникътъ на похода Palatio⁸⁾.

Споредъ генералъ-майора Кехлеръ⁹⁾ турската войска била разположена на разстояние около 7 километра на западъ отъ града (гледай картата), а християнската — на разстояние около 3 км. (на картата я отбѣлѣжихме по-близо до града).

¹⁾ Кехлеръ 45.

²⁾ Султана е прѣминалъ, види се, Балканитѣ прѣзъ прохода между г. Айтосъ и Провадия.

³⁾ Кехлеръ стр. 47. — И. Николау (Одесосъ, стр. 150 подзаб. 4) казва, че тая мѣстность и сега още отъ туземци-турци се наричала „Терсана-ейри т. е. жорабостроителница.

⁴⁾ То е укрѣплението Михлизъ (Михлюзъ, Михлизъ)-кале, находяще се до с. Аджемлеръ (гл. картата). При погитъ на върха, гдѣто се намира калето, личатъ слѣди на старо село „Михлизъ-къой.“ Това село е сжществувало още прѣди 80 гол. както се вижда отъ руската карта отъ 1829 г. На тази карта то е отбѣлѣжено като „Муаличъ.“ На старата австрѣйска карта то е сжщо отбѣлѣжено заедно съ с. Ментеше (между с. с. Аджемлеръ и Пашакъой). По прѣдаване послѣднитѣ двѣ села сж заселени отъ разрушеното с. Ментеше. Съобщението на Халкокондиласъ (Кехлеръ стр. 46), че била прѣвзета отъ маджаритѣ „Калиакра“ е грѣшна, защото на втория день слѣдъ пристигането на Владислава до Варна е станало сражението, та не е било слѣдователно възможно да се прѣвземе далечната Калиакра (до Каварна). Нѣма съмнѣние, че вмѣсто „Калиакра“ трѣбва да се разбира „Михлизъ“ (Кехлеръ 46. 3).

⁵⁾ гл. на картата укрѣплението на галатския носъ. Галата (Галатасъ или Балатасъ) се споменува въ старитѣ италиански карти.

⁶⁾ т. е. дълъгъ градъ, се намиралъ, види се, въ околността на с. Кестричъ, гдѣто е сжществувалъ голѣмъ градъ, който се разпростиралъ между поманатото село, св. Костадинъ и Евксиноградъ.

⁷⁾ споменува се въ XIV столѣтие подъ название Карнава (Иречекъ. Пжтувания. На чехски стр. 617).

⁸⁾ Кехлеръ стр. 47 подзаб. 2.

⁹⁾ Гл. картата у Кехлера.

Споредъ нашето мнѣние двѣтъ войски сж били разположени много по-близо до Варна, а именно: християнитѣ били разположени отъ политѣ на реброто ¹⁾, по което се качва стариятъ пѣть отъ Варна за Добричъ, — чакъ до укрѣпленieto Кадъръ-Боба, а турцитѣ, между Варна и с. Пашакъой, задъ военното стрѣлбище (до Планово-дере). Очевидецътъ на сражението А. Palatio казва, че двѣтъ войски сж били отдалечени 5000 крачки ²⁾. Дѣсното християнско крило имало слѣдователно да защищава най-слабото мѣсто, а именно поменатиятъ пѣть, защото той е билъ за християнитѣ единственната отстѣпителна линия къмъ Дунава (прѣзъ Добричъ). На това положение на крилото отговаря съобщението на Palatio, че крилото било отдалечено отъ града 2000 крачки ³⁾. Palatio се е намиралъ въ най-крайната часть на дѣсното крило, види се, че въ дружината на Юл. Цезарини ⁴⁾. Поменатото разстояние отговаря на разстоянието отъ западната страна на старото варненско укрѣпление, — която била до аджемското кафене (на Мусалата) — до политѣ на поменатото ребро. Стратегичността на реброто се доказва и отъ това, че турцитѣ въ миналия вѣкъ построили на него една табия (Ислямъ-оглу) и че една отъ най-важнитѣ позиции на варненската крѣпостъ, а именно „Илдъзъ-Табия“ (т. е. звѣзда-табия) ⁵⁾ е разположена близо до политѣ на реброто.

Дѣсното крило е било усилено съ обозовото укрѣпление ⁶⁾, което, както прѣдполагаме, е било разположено близо до политѣ на реброто (тамъ дѣто е Илдъзъ-Табия). Обозовото укрѣпление образувало, види се, единъ четверожгълникъ отъ 4 реда боеви каруци, които били съединени съ вериги. Върху тѣхъ стояли защитници, снабдени съ разни видове оржжия, като лѣкове, боздугани (топузи), копия съ куки (за

¹⁾ На приклячената карта отбѣлжихме дѣсното крило по слоговетѣ на реброто. —

²⁾ Кехлеръ стр. 47 подзаб. 2.

³⁾ Кехлеръ стр. 51.

⁴⁾ Кехлеръ стр. 35, подзаб. 1.

⁵⁾ Въ надписа, който билъ заиданъ въ табията, се говори, че тя била съградена въ царуването на султанъ Махмуда (въ 1250 г. отъ Египта, т. е. въ 1833 г.) и че тя „брани града отъ всѣка страна“ (Варненски общински вѣстникъ 1889, брой 20—21).

⁶⁾ На приклячената карта то е отбѣлжено по-на западъ.

сваляне коне), секири, огнестрѣлни орждия (малки пушки за малки камънни гюлета) и др.¹⁾

Извѣстниятъ чехски полководецъ Иванъ (Янъ) Жижка почналъ да употрѣбява боевитѣ каруци въ 1419 г. Защитата на обозовото укрѣпление се е ржководила, види се, отъ Чейка (родомъ чехъ)²⁾.

Горѣпоменатиятъ пжтъ е съединявалъ Варна съ Добричъ прѣди направата на сегашното държавно шосе, което минава прѣзъ с. Аджемлеръ; този пжтъ се съединява съ новото шосе надъ в. Баиръ-баши (между с. с. Дервентъ и Аджемлеръ). Други пжтища за Добричъ минаватъ прѣзъ дълбоки гористи долища на Батова (прѣзъ с. с. Кьомурлукъ и др.).

II.

Едвамъ първитѣ лжи на зората освѣтлили града Варна и билото на близкитѣ възвишения, почнали да се чуватъ тржби и барабани за почвание на боя. Огромнитѣ маси на турската войска почнали да се раздвигватъ за да се установятъ въ боевъ редъ. Акинджиитѣ и азапитѣ се движили отъ полето къмъ терасата³⁾ срѣщу дѣсното християнско крило. Християнската войска стояла неподвижно на мѣстата си цѣли три часа. Въ това врѣме настанала силна буря, която разжсала знамената на християнитѣ — съ изключение на онуй на св. Георги — нѣкои дори отжснала отъ ржцѣтѣ на тѣхнитѣ носители и съвсѣмъ ги счупила. Естествено е, че това, заедно съ други случки⁴⁾, които си припомнили сега всички, се считало като нещастенъ знакъ относително изходътъ на битката.

Едвамъ било привършено разположението на турската войска, когато къмъ 9 часа почнало настѣпленieto.

¹⁾ Гуситското воюване. Отъ Томанъ (Прага 1898). На чехски. стр. 155.

²⁾ Гледай подзабѣлжитѣ (по-напрѣдъ).

³⁾ На картата (гл.) сж отбѣлжени позицитѣ имъ чакъ на билото (споредъ Кехлера). Споредъ наше мнѣние тѣ стояли на терасата, гдѣто се намира разваленото турско теке „*Кара-ачъ*.“ Прѣзъ терасата минава стариятъ пжтъ отъ Варна за Добричъ.

⁴⁾ Така напр. когато прѣди битката пажето подавало на краля шлема, който падналъ отъ ржцѣтѣ му и когато кралятъ се качвалъ на коня, той се подплашилъ (стр. 264. R. Horvath. Hadtörténelmi Közlemények. [Budapest. — 1888. I].

Азапитъ слизали по реброто къмъ дѣсното християнско крило и почнали да го нападатъ съ хвърлене стрѣли. Въ това врѣме слизала и кавалерията (акинджиитѣ), на сила около 15 хиляди ¹⁾, по съсѣднитѣ склонове, за да нападне дружината на хърватския банъ и ерлавския епископъ. Християнитѣ ги оставили да се доближатъ чакъ до тѣхъ и тогава се спуснали противъ тѣхъ съ такава сила, че турцитѣ били принудени да се оттеглятъ назадъ като сж били прѣслѣдвани чакъ до стрѣмнитѣ мѣста на възвишението (до терасата). Но прѣзъ врѣмето на нападението, по заповѣдъ на султана, почнала да се движи анатолската кавалерия подъ прѣдводителството на Караджа паша. Тя минала незабѣлѣзано край Планово дере къмъ терасата, и задъ гърба на акинджиитѣ и азапитѣ, тѣ слѣзнали въ Франгенското дере и по него се приближили къмъ най-крайната частъ на дѣсното християнско крило. Това било въ онуй врѣме, когато една частъ отъ християнитѣ прѣслѣдвала акинджиитѣ къмъ терасата. Дружината на Юлиана и Велико-Вардайнския епископъ сж стояли въ туй врѣме въ едно ниско мѣсто и не сж могли да забѣлѣжатъ приближаването на анатолската кавалерия откъмъ Франгенското дере. Кавалерията нападнала съ голѣма сила двѣтѣ дружини, сполучила да ги раздѣли и да ги прѣслѣдва отъ едната страна къмъ обозовото укрѣпление, а отъ другата — къмъ трѣвиститѣ блата (търсиша) между морето и езерото. Вардайнскиятъ епископъ, като искалъ да ги прѣмине, потжалъ въ тѣхъ ²⁾, а ерлавскиятъ епископъ сполучилъ, види се, да стигне къмъ Галата по крайморскитѣ пѣсъци ³⁾.

Въ обозовото укрѣпление се завързалъ бой между Юлиановата дружина и турцитѣ. Тука юнашки загинали двама полски рицари, а именно Леско Бобрицъ и Иванъ изъ Тармова ⁴⁾. Турцитѣ успѣли вече да прѣкатурятъ нѣколко боеви каруци и навлѣзнали въ заграденото отъ каруцитѣ пространство.

¹⁾ Horgvath стр. 294.

²⁾ Horgvath стр. 296. — При прокопаването на канала е била до сега намѣрена една камилска и конска глава (черепъ), и послѣ единъ човѣшки черепъ пробитъ на нѣколко мѣста съ остро и вжрло оржие. Черепятѣ се съхраняватъ въ варненския окръженъ музей.

³⁾ Кехлеръ стр. 61.

⁴⁾ Horgvath стр. 296.

Въ този критически моментъ пристигналъ Гунияди и кралтъ (съ запасъ). Чръзъ съединеното нападение турцитѣ били отблъснати и слѣдъ малкъ бой принудени да напуснатъ полесражението и да бѣгатъ. Въ боя билъ убитъ Караджа паша. Кралтъ и Гунияди прѣслѣдвали турцитѣ чакъ близо до еничерскитѣ позиции, гдѣто стоялъ султантъ. Побѣдата била пълна¹⁾. Ето какъ описва единъ турски лѣтописецъ²⁾ поражението. „Бойното поле се напълнило съ обезглавени трупове и отсѣчени глави. Тѣхниятъ брой е билъ повече отъ тоя на звѣздитѣ, които съ своята блѣда свѣтлина поставяли въ полузракъ полесражението и му придавали видъ на една страшна и сърдцераздирателна картина. Освѣнъ човѣшки трупове и пролѣта кръвъ, полесражението било пълно съ разни изпотрошени бойни прѣдмети и припаси, като саби, мечове, стрѣли, силяхи, паласки, кемери и пр. Най-сетнѣ картината се допълняла отъ сграбчилитѣ се на борба съ послѣдни сили юначни войници, които безслѣдно изчезнали въ потоцитѣ човѣшка кръвъ.

Слѣдъ като проклетиятъ Янко (Гунияди) нанесълъ окончателно поражение на анадолската османска армия, тя се разбѣгала като оставяла задъ себе си всички припаси, оржжия, храна и пр.“

Слѣдъ поражението на анадолцитѣ се е завърналъ Гунияди съ краля къмъ центра; той остана изненаденъ когато се научилъ, че румжнскиятъ запасъ не се е завърналъ още на мѣстата си, както е заповѣдалъ Гунияди. Причината на това била тази, че запасътъ при прѣслѣдването на анадолската войска стигналъ чакъ задъ гърба на еничеритѣ, гдѣто ударилъ на обиръ върху турския обозъ. Напраздно изпратилъ Гунияди войници за да ги викатъ, напраздно отишелъ самъ той; богатата плячка тѣй ги залисала, че немогли да се отдѣлатъ отъ нея³⁾. Малко малодушенъ се завърналъ Гунияди при краля, при когото могълъ обаче

¹⁾ Horvath стр. 296.

²⁾ Д. А. Ихчиевъ. Историческата битка при Варна въ 1444 г. (Периодическо списание. София 1906. 7—8 свезка). Извлечение отъ турския ръкописенъ лѣтописъ, подъ название: „тач-улъ-теварихъ“ (корона на лѣтописитѣ); съставенъ въ края на XVI-и вѣкъ отъ мухамеданския историкъ, поетъ и дипломатъ холжа Сеад-Еддинъ, родомъ отъ Персия.

³⁾ Horvath стр. 297.

да остане за малко време, защото на лъвото християнско крило произлѣзълъ бой, който изисквалъ присѣтствието му. Той помолилъ краля да почака на мѣстото си, до гдѣто ще успѣе да прѣустанови боятъ на лъвото крило. Гунияди молилъ краля да прибере разпрѣснатата войска за да се приготви отъ нея запасъ, който би могълъ да помогне въ критически моментъ. Подиръ това Гунияди замина съ една часть на войската (отъ центра) къмъ лъвото крило, гдѣто се открилъ боятъ ¹⁾ отъ нападението на дѣсното турско крило. Турцитѣ били въ начало отблъснати. Когато обаче при прѣслѣдванието имъ, християнитѣ стигнали чакъ близу до позицитѣ на еничеритѣ, тогава се обърналъ тѣхниятъ прѣдводителъ Даудъ-паша и ударилъ върху християнитѣ. Щастието се обърнало. Християнитѣ бѣгали къмъ първитѣ си позиции. Въ този критически моментъ; явилъ се Гунияди съ своята конница, нападналъ турцитѣ (спахитѣ) и тѣ въ пълна безредица побѣгнали. И така Гунияди побѣдилъ турцитѣ на двѣтъ страни (крила). ²⁾

По-голѣмата часть отъ турскитѣ пълководци заедно съ своитѣ полкове почнали да отстъпватъ въ безпоредкъкъ, като поразени.

Султанътъ останалъ почти самичкъкъ на бойното поле. Придружавали го само най-вѣрнитѣ му придворни бейове и сирдари заедно съ нѣколко румелийски бейове и тѣхнитѣ доброволчески дружини.

Само еничеритѣ, като живъ плетъ отъ хора, застанали прѣдъ гявурската войска и съ главитѣ си пазили живота на султана. Лагерътъ на османската армия заприличалъ на пустиня. Султанътъ, развълнуванъ и обезкураженъ отъ тоя печаленъ видъ, съ душевна скръбъ и болка на сърдце, помолилъ близостоещитѣ до него пълководци да спратъ отъ бѣгство своитѣ войници въ *гористата мѣстность задъ единъ хълмъ* ³⁾ до втора заповѣдь. Слѣдъ това той колѣничилъ и

¹⁾ Horvath стр. 297—298.

²⁾ Horvath, стр. 298.

³⁾ Разбираме добруджанската равнина задъ билото на възвишенето, прѣзъ което минава пътятъ отъ Варна къмъ Добричъ (прѣзъ терасата). Равнината (задъ билото) е била покрита едно време съ гора, както помнятъ стари хора; сега тя е покрита, въ посока къмъ с. Кьомурлукъ, съ дребна смѣсена гора, наречена „пелиглыкъ.“ Прѣдъ 80 години имало госта дабова гора край пътя отъ Варна за Пашакьой. Могилитѣ „Мешели-тепе“ добили името си отъ джови (мешови) дървета, които расли на тѣхъ.

съ съкрушено сърце и вдигнати къмъ небето очи, молилъ се Богу. Слѣдъ произнасяне молитвата, султанъ Мурадъ и останалитѣ ислямски военначалници се установили здраво на бойнитѣ позиции и рѣшили: или да умратъ славно, или да побѣдятъ неприятеля. Около султана юначнитѣ еничери въ двойни редове образували обржчъ и съ голи остри ками въ ржцѣ, чакали нетърпѣливо атаката на гявуритѣ ¹⁾).

Гунияди билъ още занятъ съ прѣслѣдването на неприятеля, а кралятъ го чакалъ. Близустоящитѣ до краля поляци съ завистъ гледаха какъ побѣждава Гунияди, та съвѣтвали кралятъ да не остави всичката слава върху Гунияди и маджаритѣ. Казали му, че не е достойно за него да стои безъ работа, когато неговиятъ пълководецъ побѣждава. Съвѣтали го да нападне султанътъ и еничаритѣ, които тѣй и тѣй ще послѣдватъ бѣгающата кавалерия. Който побѣди султана и еничеритѣ, той ще земе вѣнецътъ на славата. Младиятъ кракъ като забрави молбата и разпореждането на своя вѣренъ пълководецъ, далъ е заповѣдъ за настѣпление. Съпровожданъ отъ своята дружинка и отъ 500 конници, които сж били прѣдначинени за него, той тръгналъ по сѣдбоносния пѣтъ, отъ който нѣмалъ никогашъ да се завърне. Кралятъ се впусналъ къмъ неподвижната стѣна на еничеритѣ и като доближилъ до нея, билъ обсипанъ съ стрѣли; послѣ миналъ прѣкопи²⁾) и други прѣпятствия и най-послѣ стигналъ до високитѣ щитове на еничеритѣ. Но нищо не го спирало и той съ геройска рѣшителность пробива компактнитѣ редове на еничеритѣ. Каленитѣ въ боя опитни войници на султана смутили се за малко врѣме и се отворили еничерскитѣ редове, които изново се затворили и кралятъ съ своята дружина, заобиколенъ отъ всички страни, отчаяно се борилъ съ геройскитѣ еничери ³⁾).

Когато се завърналъ Гунияди и се научилъ съ очудване за станалото, той, съ тѣга на сърце, на бързо се отправилъ къмъ еничеритѣ, за да спаси краля. Но било вече късно ⁴⁾).

¹⁾ Д. А. Ихчиевъ стр. 616—617.

²⁾ Тѣ били укрѣпени съ побити колове (L'univers. Histoire. Provinces Danubiennes et Roumaines. Chopin et Ubicini. Paris MDCCCLV. стр. 66).

³⁾ Horvath. стр. 299—300.

⁴⁾ Horvath. 300.

Ето какъ описватъ турскитѣ лѣтописци кралското нападение. Кралътъ възгордѣнъ отъ вървежа на боя, като виждалъ жалкото положение на султана, помислилъ, че послѣдния ще бѣга, и съ яростъ извикалъ на своитѣ войски: „войници на шурмъ къмъ султановитѣ войски!“ И самъ той на конь, съ гола сабя въ ржка се спусналъ напрѣдъ, като мислѣлъ, че съ единъ замахъ на сабята си ще покоси мюсюлманскитѣ войници-еничери, които му се изпречатъ и ще отиде направо до военния станъ на султана, гдѣто или ще му отсѣче главата, или ще го земе живъ въ плѣнъ.

Крѣвнишкитѣ очи на злополучния кралъ мѣрили право въ срѣдата на она полкъ, гдѣто се намиралъ самиятъ султанъ, възседналъ на своя сивъ конь. Въ този критически моментъ османскитѣ войници сгъстили много силно редоветѣ около султана и образували една неприсъжпна стѣна отъ хора. Султанътъ, макаръ и малко отначало уплашенъ, не изгубвалъ присъжствие духа и, уповайки се на Божията помощъ, хладнокрѣвно чакалъ неприятелската атака.

Кралътъ съ пуснатъ въ плѣнъ бѣгъ конь и съ гола дълга сабя показалъ чудеса отъ храбростъ, като съсичалъ всичко, каквото му се падне по пжтя и окуражавалъ своитѣ войници съ думитѣ: „Войници! Не бойте се; вървете храбро слѣдъ мене! цѣльта ни е да раздѣлимъ неприятеля на двѣ части, да си отворимъ свободенъ пжтъ и да обиколимъ самия султанъ въ срѣдата, слѣдъ което ще го погубимъ и ще спечелимъ пълна побѣда.“

Наистина, гявуритѣ съсѣкли много мюсюлмански войници и пълководци и успѣли да раздѣлятъ османскитѣ войници на двѣ части и да влѣзатъ посрѣдъ тѣхъ; заобиколили султана, кралътъ се, впусналъ въ плѣнъ коненъ бѣгъ къмъ него да го убие. Въ този моментъ обаче, когато той Владиславъ се намиралъ само на двѣ-три крачки отъ султана, за нещастие на гявуритѣ, единъ старъ ветеранинъ и опитенъ въ битки еничеринъ, на име Коджа-Хадъръ, се впусналъ съ коня си, прѣсѣкълъ главата на кралския конь, свалилъ краля и съ единъ замахъ му отсѣкалъ главата. Тя била веднага отнесена при султана, който възрадванъ отъ сполуката, прѣгърналъ нѣ-

колко пжти смѣлия еничеринъ, благодарилъ му и го възнаградилъ богато ¹⁾).

Като извадилъ кралската глава отъ шлема, той заповѣдалъ да я одератъ и съ различни миризливи трѣви да я турнатъ въ кожа, напълнена съ памукъ за да не се развали. Султанътъ заповѣдалъ да се разчеше косата и да се нареди прилично така, че се струвало, като да е била жива. Той заповѣдалъ да се натъкне главата върху единъ дълъгъ прѣтъ и да се носи съ викъ: „че Богъ му отдалъ неприятеля въ ржцѣ“ ²⁾).

Слѣдъ този обратъ въ военното щастие османскитъ войници добили куражъ и се нахвърлили като гладни лъвовое съ голи саби въ гявурскитъ редове. Султанътъ заповѣдалъ веднага, да се прѣслѣдватъ бѣгашцитъ врагове чакъ до Дунава, и ако е възможно, да се унищожатъ до кракъ. По тази изрична заповѣдъ на султана, Даугъ-паша, единъ отъ най-смѣлитъ румелийски пълководци, се впусналъ съ своя отредъ срѣщу неприятелитъ, прѣслѣдвалъ ги жестоко два деня и двѣ нощи — чакъ до Дунава и не снели оржие, докато по-голѣмата частъ отъ гявуритъ не била унищожена.

Съ стотини и хиляди гявури били заробени, а още повече били избити, полумъртви и тежко ранени, разхвърлени по пжтища и друмища. Земята се обагрила и залѣла съ кръвь. Синъ и баща отъ гявурската тѣла били залавяни и безмилостиво убивани отъ нашитъ юнаци. Турцитъ упоени отъ кръвьта, дѣйствували като разярени хищни звѣрове.

Всичкитъ военни припаси, принадлежащи на гявурската сганъ, оставени на бойното поле били прибрани, като плячка отъ османскитъ войници. Сжщо така и всички гявурски драгоцѣнности, както и официалната имъ хазна, съставяли една плячка около 200—250 кола, която по заповѣдъ на султана била раздадена отпослѣ.

Единъ отъ отличилитъ се въ този бой пълководци е билъ и бѣлжигиятъ Азабъ-бей, когото султана богато възнаградилъ отъ частния си ковчегъ. Въ негова честь отъ плячката при тази битка била построена джамия въ Бруса на имѣ: „Азабъ-паша джамиси.“

¹⁾ Д. А. Ихъневъ стр. 617—618.

²⁾ „Паметникатъ на еничерива.“ II издание, стр. 77. (Савокъ 1857. гл. XXI).
На поаски.

Султанътъ заповѣдалъ още — отсѣчената глава на гявурския кралъ, както и завоевателниятъ актъ за трофеитъ, спечелени като плячка отъ поразенитъ гяури, да се прѣнесатъ въ гр. Бруса. Управлението на гр. Бруса, събрало първенци-тъ и населението разгласило радосната вѣсть за славната побѣда на султанъ Мурада и се разпоредило да се украси и илюминира града най-тържествено. Слѣдъ това тамкашниятъ голѣмецъ Али-бей съ множество първенци граждани излѣзълъ внѣ отъ града да посрѣщне съ обичайната церемония царския актъ и отсѣчената глава на маджарския кралъ, която носѣха въ единъ сждъ съ медъ. Главата била извадена отъ сжда, измита въ р. Нилоферъ, набодена на дълъгъ прѣтъ и съ пѣсно-пѣние на стихове отъ Алкорана внесена въ града. Тя била разнасяна цѣлъ день изъ Бруса, обиколени били съ нея всички градски улици и главата била посочвана на всички класи отъ населението, което съ възторгъ и ентузиазъмъ викало: „долу проклетата глава и нека тя бжде вѣчно робъ; нека отъ родъ въ родъ гявуритъ да се покоряватъ на султанитъ“¹⁾.

III.

Извѣстието за смъртта на краля се разпространило съ свѣткавична бързина на бойното поле и по околнитъ мѣста. Християнитъ обезкуражени ударили въ бѣгъ по посока къмъ Добричъ и къмъ западъ. Споредъ турския лѣтописецъ почти цѣлото бойно поле, което се простирало на три деня пжтъ, било буквално покрито съ труповеѣ на дяволската гявурска тълпа²⁾.

Главната посока на бѣгането била къмъ Дунава прѣзъ Добричъ. Християнската пѣхота не е могла да избѣга далечъ, та е била унищожена близо до бойното поле. Но и значителна часть на християнската „тежка“ кавалерия е била унищожена отъ турската „лека“ кавалерия. Християнскитъ конници сж били облечени съ панцири и ризници. Султанътъ изпратилъ 25 такива гявурски плѣници като подаръкъ на египетския султанъ, който се очудилъ като виждалъ тия великани-

¹⁾ Д. А. Ичъевъ стр. 619—622. —

²⁾ Д. А. Ичъевъ, стр. 626.

гявурѣ, вързани и водени подъ конвой¹⁾. Много войници трѣбва да сж били избити изъ урвитѣ и лацинитѣ, що се намиратъ по склона на варненскитѣ възвишения, които се простиратъ между Варна и с. Русларъ. Така напр. една група християнски войници е била нападната и избита до Параджикъ-чешма, между с. Русларъ и Баиръ-Баши (гл. карта-та). Надъ чешмата има скалисти. позиции, гдѣто тѣ се защищавали. Въ 1906 г. е билъ намѣренъ на това мѣсто единъ скелетъ и до него една дълга сабя, остра отъ двѣтѣ страни. Такива саби имали християнскитѣ войници въ сражението въ 1444 г.²⁾.

Много войници сж загинали на поляната задъ билото на варненскитѣ възвишения. Край пжтя отъ с. Пашакъой за с. Кьомурлукъ (гл. картината) има нѣколко надгробни побити камъни наречени „джамаль-мезарле“ (т. е. джамалски гробища³⁾). Прѣдполагаме, че тука сж погребени войници отъ 1444 г. По прѣдание въ тѣхъ ужъ сж погребени „джамали“, които ходили отъ село на село; на туй мѣсто се срѣщнали двѣ дружини отъ тѣхъ, скарали се и се избили.

Отъ бѣжанцитѣ най-добъръ шансъ за сполучливо избѣгване сж имали тѣзи, които тръгнали по „шарапъ-йоль“ (гл. картата) къмъ в. Баиръ-баши (надъ с. Аджемлеръ), отгдѣто тѣ могли да върватъ по равния пжть къмъ Добричъ, по водораздѣла на Батовската и Гюнъ-догденската рѣки (по посоката на сегашното държавно шосе между с. Аджемлеръ и Добричъ).

По лоши пжтища сж тръгнали тѣзи, които ударили по направление къмъ с. Кьомурлукъ и Саржгьоль. Тукъ тѣ минали дълбокия долъ на Дервенската рѣка (между с. с. Дервентъ и Влахларъ), въ мѣстността наречена „Морали.“ Самото название показва, че тука сж мрѣли хора⁴⁾. Прѣди единъ мѣсець донесе оттукъ доп. членъ на археологическото дружество Г. Петровъ (земледѣлецъ въ с. Паша-къой) една

¹⁾ Стр. 622.

²⁾ Chalcocondylas. 344. — Кехлеръ стр. 56.

³⁾ Стари гробища съ такова название се срѣщатъ и на другѣдъ изъ варненския окръгъ (напр. джамалски гробища между с. с. Невша и Бейлий).

⁴⁾ Отъ „ирети“, „морь“. Въ Чехия се срѣщатъ аналогични названия на мѣстности и села: Морани, мори, морини и др. (Х. К. Шкорниль. Могили. Пловдивъ 1893, стр. 19).

желѣзна сабя (малко изкривена); тя била намѣрена въ единъ гробъ заедно съ нѣколко стрѣли и юзда.

Въ най-лошъ пѣтъ сж попаднали обаче тѣзи бѣжанци, които ударили прѣдъ Влахларъ отгдѣто тѣ навлѣзли въ дълбокитѣ гористи долове на Батова. Една дружинка като видѣла, че забъркала пѣтътъ, качила се по стрѣмнитѣ склонове, що се намиратъ между с. с. Мустафа-Бейлеръ и Чукурево, къмъ с. Куюджукъ, гдѣто били настигнати отъ турцитѣ и избити. Прѣди около 20 години била коренена на това мѣсто гора и при това намѣрени човѣшки скелети и саби. Отъ тѣхъ си направили селенитѣ (отъ с. Куюджукъ) сѣрпове. Казватъ, че една отъ сабитѣ била изложена въ пловдивското изложение. Близу до мѣстото, гдѣто сж били намѣрени сабитѣ, се намира старо укрѣпление на в. „Слама канара.“ Прѣди нѣколко години сж били изкопани на него стрѣли, ризница и една сабя.

Още прѣди убиването на Владислава румжнитѣ напуснали бойното поле съ богата плячка и бѣгали къмъ Дунава¹⁾. Тамъ сполучилъ да стигне послѣ и Гунияди, който билъ хванатъ отъ румжнския князь Дракулъ и тепърва пуснатъ слѣдъ като князътъ билъ заплашенъ отъ палатина Лаврентъ (Хедервари) и отъ маджарското народно събрание²⁾.

Какво е станало съ безглавия трупъ на краля Владислава? Нѣма съмнѣние, че султанътъ се распоредилъ да бжде погребенъ³⁾. Важни показания дава простиятъ войникъ Hans Märgest, който билъ плѣненъ въ сражението и държанъ 16 години въ турски плѣнъ. Приключенията си той разказалъ послѣ на германския поетъ М. Бехаимъ⁴⁾. Отъ тѣзи свѣдения се вижда, че *кралътъ е погребенъ отъ грѣцитъ въ една малка грѣцка черквица*. Коя е тази черквица? Прѣдполагаме, че тя е сегашната грѣцка черквица св. Богородица (I участъкъ); въ пристройката ѝ сж погребани и неправославни християни, както се вижда това отъ надгробнитѣ мряморни плочи, нахо-

¹⁾ Horvath. 300.

²⁾ Horvath.

³⁾ Живота и трудове на М. Бехаимъ. Отъ Bleyer Jakob. На маджарски Будапеща 1902, стр. 70.

⁴⁾ Ibidem стр. 70.

дящи се на пода на пристройката¹⁾. Въ тази пристройка, отъ лѣвата страна на черковната врата (западна), показано ни е било едно мѣсто (покрито съ тухли т. е. безъ надгробна плоча), гдѣто се намиралъ ужъ нѣкакъвъ много старъ гробъ. Прѣдполагаме, че въ него е погребенъ безглавиятъ трупъ на Владислава.

Въ сражението до Варна е падналъ както видѣхме погорѣ, анадолскиятъ беглербей Караджа паша и много други видни турци. Споредъ Бонфини паднали 30 хиляди турци, споредъ Бехайма 70 хиляди, а споредъ Длугоша загубитѣ отъ двѣтъ страни възлизали на 80 хиляди. „Така не искамъ да побѣдя вече“ извикалъ ужъ султанъ Мурадъ, когато обикалялъ бойното поле и видѣлъ тука хиляди свои вѣрни протрени на земята²⁾.

Кждѣ сж погребени мюсюлманскитѣ герои (шехити), паднали въ сражението? Прѣдполагаме, че тѣ сж погребени въ турскитѣ текета, които се намиратъ на бойното поле. Прѣди да поговоримъ за тѣзи текета ще кажемъ слѣдното: Въ Косовското поле, се намира на сѣверозападъ отъ гр. Прищина, текето на султанъ Амуратъ I, който билъ убитъ въ своята палатка отъ Милошъ Обиличъ. Текето е съградено на онова мѣсто, гдѣто е билъ убитъ султана, който е погребенъ въ Бруса³⁾. Въ гр. Скопие има теке на Гази-боба (побѣдителъ) и свещенъ гробъ; той принадлежи на военния герой Хайдаръ-боба, който, споредъ прѣданието, е падналъ при прѣвзимане на гр. Скопие. Текето и гробътъ се намиратъ въ скопската крѣпостъ⁴⁾. Въ Сърбия, до гр. Прокуплье имало 7 текета (тюлбета) на седемтѣхъ паши, които паднали при прѣвзимането на града. Основитѣ имъ личатъ още сега⁵⁾. Подобни текета се срѣщатъ въ България на много мѣста както напр. текето на „Гази-боба“ (баща побѣдителъ) въ Чехларското землище (въ Срѣдняя гора), на *Акь-язълж-боба* между Варна и Балчикъ (до с. Теке⁶⁾) и др.

¹⁾ Едната отъ плочитѣ има английски надписъ (Evelina Louisa 1856 д.) а другата италиянски надписъ (Paolo Bianchi. 1845. MDCCCLV).

²⁾ Horvath 300.

³⁾ Voué. Европейска Турция. Нѣмско издание. I 581.

⁴⁾ Сборникъ министерството. София. 1898.

⁵⁾ Миличевичъ. Сърбия. стр. 376.

⁶⁾ Споредъ християнитѣ въ текето е погребенъ св. Атанасъ. Текето било основано ужъ отъ султана Акь-язълж (отъ Анадолъ). Въ врѣмето на руската

Текета на варненското бойно поле сж три (гл. картата), а именно:

1) До 5-й километъръ, край добришкото шосе, теке, наречено „Паша-боба“ или „Хаджи-боба текеси.“ По прѣдание въ него е погребенъ единъ паша. Надгробниятъ камъкъ билъ ужъ задигнатъ отъ руситѣ въ 1829 г. ¹⁾ До текето било разположено бившето турско село Кадж-кьой ²⁾.

2) Между с. с. Паша-кьой и Аджемлеръ се намира на едно лично мѣсто една висока правена могила и на нея има съборено малко теке, наречено „Мерсинъ-боба-теке“ ³⁾. До текето има аязма и единъ новъ параклисъ „св. Константинъ и Елена,“ до който става съборъ на 21 май. До аязмата има чушма съ турски надписъ отъ 1167 год. (т. е. прѣди 159 год). По прѣдание тукъ билъ убитъ единъ войвода на когото била отсѣчена главата (въ едно сражение). Безглавиятъ войвода (на конь), съ калачка въ ржка, стигналъ до първото теке, гдѣто трупътъ му падналъ и билъ погребенъ. Главата му била погребена въ второто теке ⁴⁾. Споредъ друго едно прѣдание войводата държалъ главата си въ ржицѣ. Подъ текето се намира старо селище на бившето село Ментеше ⁵⁾ (гл. картата),

окупация Д. Т. Стамболиевъ въ с. Теке билъ очевидецъ, когато гробътъ въ текето билъ отворенъ. Той се спусналъ въ гроба и на дното му, върху петъ чамови дъски, видѣлъ човѣшки скелетъ безъ глава и съ сложени рѣцѣ на гърдитѣ. Краката положени къмъ източната страна. Гробътъ е дълъгъ около 2 метра, широкъ около 1.5 м. и дълбокъ ок. 2 м. Стѣнитѣ му сж съградени отъ дѣлани камъни, а покривътъ отъ мраморни плочи. Отвънъ гробътъ е 4.5 м. дълъгъ и 2.10 м. широкъ. До текето се намиратъ развалини на едно голѣмо здание съ високъ коминъ (имаретъ или мѣнастирска гостилница за патници). Въ 1872 г. заварилъ тука пѣтешественикътъ Каницъ 26 дървѣща (III. 1881 г. стр. 219 и др.). — Главата на скелета въ текето (въ гроба) била ужъ задигната отъ руситѣ въ 1828 г. (Иречекъ, Пятувания. На чехски стр. 612). — Текето било подържано отъ 10 околни села, като: с. Теке, Генкчилеръ, Ала-кисе, Екреве и др. Тѣзи села не сж пащали десѣтъкъ.

¹⁾ Иречекъ, 623.

²⁾ Както казватъ стари турци, зимали отъ това село, както и отъ близкото Паша-кьой — своята заплата варненскитѣ кадии и пашата.

³⁾ Мерсиява е крайморски градъ въ Анадолъ (65 килом. на югозападъ отъ гр. Адана).

⁴⁾ Х. и К. Шкорпилъ. Могили. стр. 29. За царь Шипманъ има прѣдание, че турцитѣ му отсѣкли главата и че той вървѣлъ безъ нея. Съгледалъ го единъ овчаръ и казалъ „човѣкъ безъ глава.“ Въ този моментъ паднала му главата, ритнала 7 пъти и на туй мѣсто изврѣла вода на 7 мѣста (до Самоковъ).

⁵⁾ Ментеше е градецъ и санѣжакъ въ Мала-Азия (Анадолъ). — Види се, че основателъ на старото село е билъ нѣкой турчинъ отъ Ментеше въ Анадолъ. Пѣтешественикътъ Barth (Reise durch europäische Türkei, Berlin 1864, стр. 39) споменува, че въ околността на гр. Карлово има село Ментешеле (види се. че то е сегашното с. Минтишилѣй), което добило името си отъ нѣкой си „Ментеше.“ По прѣдание султанъ Мурадъ II е далъ това село на 24 турски фаулли, които се ползували отъ приходитѣ му.

което съществувало още прѣди 80 години. По-надолу отъ селището се намира, близу до шосето Варна—Добричъ, една чушма, наречена „Кара-Ахмедъ-чушмеси“ (съ турски надписъ отъ 1257 г. т. е. прѣди 69 години).

3) Близу до пѣтя отъ Варна за с. Кьомюрлукъ, на терасата на която е била разположена въ 1444 г. турската войска (азапитѣ и др.), се намира разваленото теке, наречено „*Караачъ*“ (т. е. брѣстово теке). По прѣдание въ него е погребенъ единъ арапинъ, падналъ въ едно сражение.

Прѣдполагаме, че мюсюлманскиятъ шехитъ (герой), който е погребенъ въ първото теке, е анадолскиятъ беглербегъ Караджа-паша; шехитътъ на второто теке, е види се, нѣкой пълководецъ отъ гр. Мерсина (въ Анадолъ), а шехитътъ на третото теке — нѣкой арапски прѣдводителъ на неправилната турска войска (отъ азапитѣ или отъ акинджитѣ).

Въ заключение остава да кажемъ нѣколко думи за истинските могили, които се намиратъ на бойното поле. Прѣдположението, че въ една отъ тѣхъ, а именно въ „*Мешелитене*“ е погребенъ кралскиятъ трупъ, е споредъ нашето мнѣние погрѣшно. Поляцитѣ въ 1856 г. поставили паметникъ на казаната могила безъ да иматъ нѣкои положителни свѣдѣния кждѣ е билъ погребенъ кралскиятъ трупъ, защото у полски-тѣ лѣтописци нѣма никакви свѣдѣния за погребението на Владислава. Поляцитѣ сж избрали за паметника една отъ най-личнитѣ могили на бойното поле. Всичкитѣ могили, които се намиратъ на западъ отъ Варна, считаме за тракийски гробници, подобно както и петътѣхъ могили, които се гледатъ отъ града къмъ югъ (на галатскитѣ възвишения). Още прѣди основанието на града Варна сж обитавали тукашнитѣ страни тракийци (кробизи). Могилитѣ, които се намиратъ до самия градъ въ турскитѣ гробища и до памучната фабрика принадлежатъ на тракийското население въ древния Одесось (Варна). А могилитѣ, които се намиратъ въ мѣрата на с. Паша-къой принадлежатъ на тракийското поселение, което било разположено между Бааламъ-дере, Евленъ (Еленъ)-дере и добришкото шосе. Слѣди отъ поселението се срѣщатъ особено на югоизтокъ отъ с. Паша-къой въ мѣстността „Малъ-тарла.“ На близкия връхъ „Гебекъ-мешели,“ било тракийско светилище; тукъ

били изкопани мряморни плочи съ изображение на „тракийски конникъ“ и автономни римски монети на гр. Марцианополъ (рѣка-Девня). Къмъ най-личнитѣ могили на поселението принадлежатъ двѣтѣ високи могили „Мешели-тепе,“ послѣ високата могила, върху която се намира полусъбореното теке „Мерсинъ боба“ и „Голѣма могила“ или „Коджа-тепе“ (на югъ отъ шосето). Че нѣкои отъ могилитѣ се наричатъ „Мурадъ-тепе,“ „Санджакъ-тепе“¹⁾ и „Кара-папазъ-мезара“²⁾ (т. е. гробъ на черния попъ) е невѣрно. Могили съ такива названия нѣма.

Само върху нѣкои отъ могилитѣ, които се намиратъ между гр. Варна и съединенитѣ рѣкички Кемеръ-дере и Планово-дере (на сѣверъ отъ добришкото шосе) имаме съмнѣние, че въ тѣхъ сж засипани падналитѣ християнски и турски войници отъ 1444 г. Нѣма съмнѣние, че султанъ Мурадъ, който три деня се е бавилъ на бойното поле³⁾ се е разпоредилъ да се погребатъ труповетѣ. Възможно е, че сж били заровени на нѣколко мѣста и че върху тѣхъ е била насипана могила⁴⁾. Турцитѣ вѣрватъ, че въ могилитѣ сж погребени хора, които сж паднали въ сражения⁵⁾. Не е за вѣрване съобщението на консултъ Vretos⁶⁾ че: „слѣдъ сражението въ 1444 г. сж били нахвърлени отъ турцитѣ десетъ хиляди мъртви трупове въ езерото.“

Разкопкитѣ, които тъкми да прѣдприеме Варненското археологическо дружество въ могилитѣ на бойното поле, ще кажатъ послѣдна дума за произхождението имъ.

¹⁾ Kanitz 1882. III. 133.

²⁾ Jirecek 623.

³⁾ Кехлеръ 65.

⁴⁾ Римскиятъ историкъ Титъ Ливий споменува, че слѣдъ битката у Диноцефалъ въ 197 г. прѣди Р. Хр. побѣденитѣ македонци останали непогребени. Подиръ петъ години е минавалъ покрай бойното поле сирийскиятъ кралъ Антиохъ; той заповѣдалъ на своитѣ войници да събератъ коститѣ, които сж били прѣснати на бойното поле, да ги турнатъ на едно мѣсто и да насипатъ върху тѣхъ една могила.

⁵⁾ Посланикътъ при Султанъ II — Бусбекъ споменува въ своето пътешествие за Цариградъ, че пловдивското поле е посѣяно съ могили, за които турцитѣ приказватъ, че сж нарочно направени за да служатъ като споменъ отъ биткитѣ, които едно врѣме сж ставали по тия полета. Въ тия могили сж ужъ погребени хората, които сж паднали въ тия войни (Период. спасание, София VI. 15. — Могили. X. К. Шкорпалъ Пловдивъ 1898 стр. 31).

⁶⁾ La Bulgarie ancienne et moderne. S-t. Petersbourg 1856.

Варненското сражение

въ съчинението „свѣтовни събития 1)“

Свѣтовна знаменитостъ добила Варна съ едно страшно сражение въ 1444 г. Това сражение било най-каприциозното и най-чудно въ военната история. Християнитѣ — маджаритѣ и поляцитѣ — подѣ командата на Владислава и Гунияди най-напрѣдъ побѣдили 2), но били въ послѣдния моментъ надвити съ една загуба отъ десетъ хиляди души и на всички нейни военни припаси. Турцитѣ внезапно побѣдили (съ загуба 30 хиляди души), съ което си осигурили владичеството въ Европа и докарали съ това завладяването на Цариградъ.

1) Weltereignisse. C. Goehring. Leipsig 1885. стр. 251.

2) Гледай описанието на сраженето.

„Владиславовъ отдѣлъ“ при Варненския музей.

(Съобщава Шкорпилъ. Съ една картина на варненската битка).

При музея е уреденъ особенъ отдѣлъ подъ название: „Владиславовъ.“ Въ него сж изложени разни прѣдмети, като оржжия, картини и др. прѣдмети, отнасящи се до сражението въ 1444 г. Отъ картинитѣ най-интересна е снимката отъ картината на прочутия полски живописецъ Янъ Матейко. Картината прѣдставя „сражението при Варна.“ Оригиналътъ ѝ е билъ купенъ въ 1880 г. отъ маджарското правителство за картинната галерия въ гр. Будапеща за петъ хиляди лева (гледай картината). Нѣма съмнѣние, че Владиславовиятъ отдѣлъ ще се обогати съ врѣме още съ други спомени отъ сражението¹⁾. Археологическото дружество съжалява, че общаната на музея сабя отъ 1444 г., намѣрена до с. Аджемлеръ е изнесена отъ Варна чрѣзъ нашия съгражданинъ Н. Станковъ (прѣдприемачъ)²⁾. Консулъ Вретосъ, въ своето описание на България, издадено на френски въ 1856 г., пише, че слѣдъ сражението въ 1444 г., сж били хвърлени въ варненското езеро десетъ хиляди войнишки трупа и че рибаритѣ намирали сега при ловение на риба, парчета отъ емайлирани брони и шлемове.

Сабята на Владислава попаднала ужъ въ 1836 г. въ сбиркитѣ на руския царъ. Върху костенната дрѣжка на сабята е издълбанъ бѣлъ орелъ съ кръстъ на гърдитѣ му³⁾.

¹⁾ Разни военни припаси, ризници, шлемове и др. прѣдмети, оставали отъ сражението сж били ужъ намѣрени отъ полица прѣди 30 г. въ околността на Варна. Тѣзи прѣдмети се пазятъ ужъ въ разни полски музеи въ Рапрсвилъ, Краковъ и др. (Д-ръ Хр. Кесяковъ. Сборникъ на народни умотворения. София VIII. стр. 447 заб.).

²⁾ Сравни стр. 12 и 13 на първия годишенъ отчетъ на археологическото дружество въ Варна.

³⁾ I. I. Kraszewski. Wizerunki kniazat i krolow polskich Varsava. 1838. str. 202.

Писмото на царь Николай I.

за поставяне паметникъ на Владислава въ Варшава.

Съобщава Шкорпилъ.

Руситѣ прѣвзели въ 1828 г. града Варна, слѣдъ тримѣсечната обсада, прѣдъ очитѣ на самия царь Николай. Царьтѣ посѣтилъ съборната черква, която слѣдъ като напусналъ, заповѣдалъ да се раздадатъ хилядо златни минца на най-много пострадалитѣ отъ обсадата фамилии¹⁾. Още въ сжщия день царьтѣ изпратилъ на главнокомандующия графъ Воронцовъ една златна сабя съ саморжчно писмо, което има слѣднѣното съдържание²⁾.

Варна, 11 октомврий 1828 г.

Генералъ-адютантъ

Графъ Воронцовъ,

Слѣдъ като поблагодарихъ на Всевисшия, който охранява правото и който короняса руското оръжие съ новъ успѣхъ, желая да почета спомена на моя знаменитъ прѣдшественикъ, който изгуби подъ стѣнитѣ на Варна побѣдата и живота си, но не и честъта си. Тука е мѣстото, гдѣто юнашкиятъ синъ на Ягелона — Владиславъ, полски краль, загина, когато воюва подъ знаменосеца на християнството. Не се знае мѣстото, гдѣто почива пепельта му; азъ искамъ, обаче да увѣковеча спомена му по достоенъ начинъ въ главния градъ на Полша. Азъ опрѣдѣлвамъ за тази цѣль 12 топа отъ онуй число³⁾, което прѣвзехме въ Варна. Подарявамъ ги на града Варшава, кждѣто тѣ ще бждатъ веднага изпратени. Тѣзи топове нека бждатъ поставени на най-подходящо мѣсто⁴⁾, по заповѣдта на Н. Ц. В. Царевичьтѣ, за честь на героя, когото вече нѣма, за честь на храбритѣ руски войници, на които побѣдата отмъсти неговата смъртъ. Азъ Ви натоварвамъ съ изпълнението на моята воля и съмъ всѣкогашъ Вашъ благоклоненъ

Николай.

¹⁾ Най-много е пострадалъ първия и втория участъкъ. Къщитѣ били разсипани при обстрѣлването на града.

²⁾ Каницъ. (Дунавска България и Балканьтѣ. На нѣмски. Липсскъ 1832. II стр. 196).

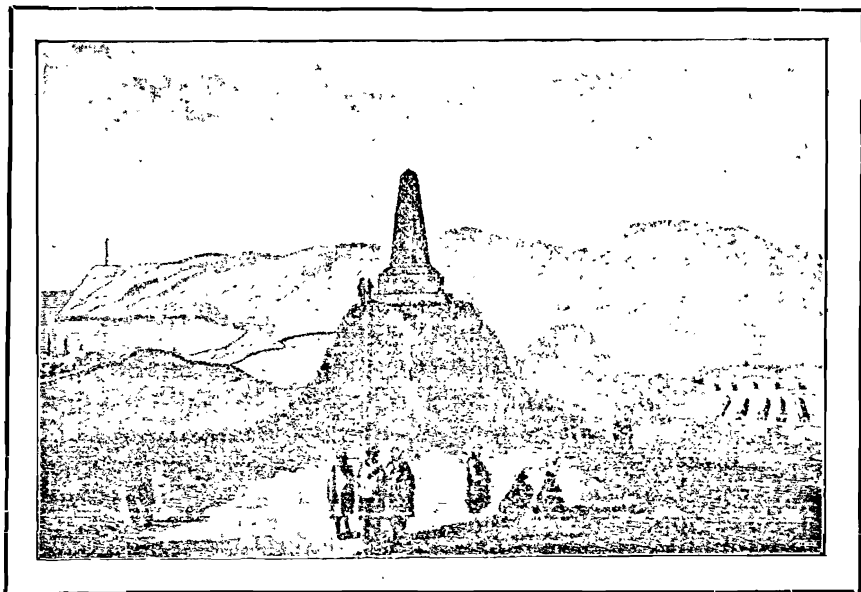
³⁾ 162 тона.

⁴⁾ Паметникьтѣ не билъ поставенъ, както ни съобщава отъ Варшава генералъ А. Мошковъ и то види се по причина на полското възстание въ 1830 г.

Паметникъ на Владислава.

Съобщава Шкорпилъ.

Споредъ лѣтописецътъ Калимахъ султанъ Мурадъ поставилъ на мѣстото, гдѣто билъ намѣренъ кралския трупъ, единъ стълпъ съ надписъ, въ който се споменувало за сражението¹⁾.

Паметникътъ на Владислава
(поставенъ въ 1836 г. и разрушенъ слѣдъ нѣколко дена).

Въ Кримската война (въ 1856 г.), поляци, които служили въ турската армия²⁾, поставили единъ гранитенъ паметникъ

¹⁾ Пречекъ (Штутваня изъ България, на чехски стр. 623).

²⁾ Въ 1853 г. съставилъ полякътъ Садъкъ паша (М. Чайба Чайковски) християнски полкъ отъ поляци и други доброволци (славяни) съ славянска команда. Полкътъ ималъ знаме, на което на червено поле личалъ турскиятъ полумѣсецъ, а на синьо-православниятъ кръстъ. — Садъкъ паша е авторътъ на известнитѣ исторически романи: „Кърджали“ и др.

(обелискъ) на полесражението, а именно на едната (сѣверната) отъ двѣтъ високи искусствени могили, наречени „*Мешелите*“. Могилитѣ се намиратъ близу до с. Пашакъой, на разстояние петъ километра отъ гр. Варна, на дѣсно отъ пътя за Добричъ. На картинката, която е приложена тукъ, се гледатъ двѣтъ могили съ паметника, на дѣсно — военни складове до бившето турско село Каджкѡй, а на лѣво — градъ Варна, ивицата между морето и езерото и галатскитѣ възвишения. Картинката е напечатана отъ полскитѣ емигранти на отделенъ листъ ¹⁾ въ Парижъ въ 1857 г.; подъ нея има надпись, който билъ издѣлбанъ на паметника отъ четиритѣхъ му страни на полски и латински съ слѣдното съдържание: „*на краля Владислава III отъ Ягелони и на полскитѣ рицари, паднали до Варна на 10-й ноемврий 1444 г.* — Отъ полската дивизия подъ прѣдводителството на Влад. графъ Замойски, 3-й май 1856 г. Паметникътъ билъ съграденъ и надписътъ издѣлбанъ отъ Станислава Юлианъ графъ Остророгъ, капитанъ на 5-й полкъ на полската кавалерия (улани). Слѣдватъ стихове на Остророга, напечатани на страница 3 (гледай).

Полскиятъ паметникъ билъ 2.5 м. високъ. При освещаванieto му на 3-й май 1856 г. присѣтствували полскитѣ графове Замойски, Остророгъ и др., облѣчени въ скъпоцѣнни народни носии. Населението мислѣло, че подъ паметника били заровени нѣкакви скъпоцѣности на Владислава, та слѣдъ нѣколко дни иманяри (малджии) срутили една нощъ паметника, за да задигнатъ скъпоцѣноститѣ. Отъ очевидци поляци които присѣтствували при постройката на паметника се научихме, че никакви скъпоцѣности не сж били намѣрени или заровени при копане основитѣ му. Невѣрно е, слѣдователно, съобщението на Иоанъ Николау, че въ 1854 г. Розницки, началникъ на полската дивизия, направилъ разкопки на могилата и че всрѣдъ трѣни, камъни и чакълъ той намѣрилъ кости отъ човѣшки трупъ, една диадема, една сабя и единъ кръстъ съ седемъ голѣми зелени камъни ²⁾. Погрѣшно е отбѣлзана годината (1854) и името на началника.

¹⁾ Листътъ е подаренъ на Варненския музей отъ полския музей въ Раперсвилъ (Швейцария). — Описанието на паметника е обнародвано въ полския илюстрованъ вѣстникъ „Клозу“ XXXIV. (Варшава 1882 стр. 266 подъ заглавие: „*Варненско поле*“).

²⁾ „Одясосъ“ (Варна), на грѣци, стр. 158—159

Варненското археологическо дружество счита за своя първа длъжност да издигне паметникъ на юнашкия кралъ Владислава, който е дошелъ въ българска страна, 50 год. слѣдъ падането на Търново, да освободи християнскитѣ народи, които пѣшкаха подъ турско иго. На освободена България се налага-свещенъ дългъ да издигне знакъ за споменъ на самоотвържения Владиславъ, както и на всички други загинали въ сражението до Варна.

Дружеството тури основа на фондъ за дигане паметникъ и поиска отъ Варненската общица ¹⁾ една могила, на западъ до града (между циганската махала и добришкия пжтъ), върху която да се издигне съ врѣме единъ обелискъ. Могилата се намира въ продължението на улицата, наречена „Владиславъ“ (Ташъ-йолъ). Въ засѣданието на дружеството на 17-й юний 1907 г. прѣдседателтъ Х. Шкорпилъ прѣдложи да се зематъ мѣрки за прѣминуванието на близкото село „Пашакъой“ на „Владиславово.“

¹⁾ Съ заявление подъ № 291 отъ 6-й юний 1907 г.

Маджаритѣ за паметника на краль Уласло (Владиславъ) ¹⁾.

Отъ маджарски прѣвель Вайнгартнеръ.

Въ България напоследъкъ работятъ нѣколко археологически дружества. Такова е между други и основаното въ 1901 г. Варненското археологическо дружество, което е издало своя първи годишенъ отчетъ въ 1907 г. *Този отчетъ съдържа нѣкои работи, които отъ маджарската точка зрѣние, заслужаватъ внимание.* Дружеството си поставило за задача да прослѣди бойното поле отъ 1444 г. По този въпросъ срѣщаме въ отчета слѣдното:

1) *Паметникътъ на полесражението.* Турцитѣ още въ 1444 г. поставили на бойното поле единъ паметникъ. Въ кримската война (въ 1856 г.) билъ поставенъ паметникъ отъ поляцитѣ. Още сѣщата година паметникътъ билъ срутенъ отъ варненскитѣ гагаузи.

На освободената България се налага сега свещенъ дългъ да ознаменува полесражението съ единъ паметникъ. Инициативата за туй зима Варненското археологическо дружество. То има за сега скромненъ фондъ за дигане паметника. На 15 и 30 декември 1906 г. дружеството се е обърнало съ писма подъ №№ 368, 370, 397 и 398 до редакциитѣ на полскитѣ вѣстници: Дзиеникъ — полски (Лвовъ), Нова-реформа (Краковъ), Тигодникъ иллюстровани (Варшава), Дзиеникъ берлински (Берлинъ) и Оредовникъ (Познанъ) съ позивъ за събиране помощи отъ австрийскитѣ, рускитѣ и германскитѣ поляци ²⁾.

Паричнитѣ помощи ще бждатъ публикувани въ държавния вѣстникъ (София).

2) *Гробътъ на Уласло I* ³⁾.

¹⁾ „Варненското бойно поле и гробътъ на Уласло I (Ulaszlo király)“ отъ Д-ръ János Melegdi [Szazadok (вѣкове), списание на маджарското историческо дружество въ Будапешта. Год. XLII, брой I отъ 15 януарий 1908 г. стр. 85—87].

²⁾ Не сѣ получили още никакви помощи отъ Поляма.

³⁾ Първий годишенъ отчетъ на Варненското археологическо дружество за 1906 г. стр. 11.

3) Търсението на потъналитѣ войници въ Девненското езеро ¹⁾.

4) Сабята отъ сражението въ 1444 г.

Маджарското историческо дружество трѣбва да помогне на Варненското дружество при поставянето на новия паметникъ, съ условие, че ще бѣде туренъ на него и маджарския надписъ (тѣй като Уласло билъ и маджарски кралъ). Освѣтънъ това трѣбва да се помогне на Варненското дружество въ търсенето на кралския гробъ.

¹⁾ За търсенето отпуснало флотското управление въ Варна (гл. първия отчетъ стр. 11—12) едно катерче. Командантътъ на катерчетата Б. Поповъ (портовъ командантъ) предложилъ да се спуснатъ на езерното дъно три успоредни желѣзни пръчки, върху които да се закачатъ „кошки“ (луки) въ шахматно положение. По този начинъ ще могатъ да се изкаратъ и малки прѣдмети — Изучванията ще станатъ въ източната частъ на езерото, между гр. Варна и най-тѣсното мѣсто на езерото, което се намира до с. Инджевой (това мѣсто е хилядо метра широко). Отъ 1444 г. до днесъ, т. е. въ продължение на 564 г. сигурно се образували на езерното дъно доста дебели утайки и то особено по тѣзи мѣста, гдѣто се вливатъ въ него рѣчици като до Пейварженския долъ, послѣ долътъ до чумата Максудъ-аа (задъ памучната фабрика) и дерето, което прѣсича Добришкото шосе между 4 и 5 километъръ). Въ другитѣ части на езерото утайкитѣ ще бѣдатъ сравнително слаби, защото езерната вода се размѣща само въ връме на проливни дъждове. Въ тѣзи части на езерото, гдѣто утайкитѣ сѫ слаби, сѫ били види се, намѣрени отъ рибари, при ловене рибя (съ мръжи) парчета отъ емайлирани брони и шлемове (Vretos. La Bulgarie ancienne et moderne 1856). Да не сѫ били намѣрени показанитѣ прѣдмети, не щѣме да вѣрваме, че е възможно да се намѣрятъ каквито и да е слѣди отъ потъналитѣ въ езерото войници.

Съмнѣваме се въобще, че християнската кавалерия, която била облъчена съ тѣжки ризници, панцири и др. се рѣшила да прѣгази езерото. Сѣверниятъ брѣгъ на езерото е лесно достъпенъ въ най-източната си частъ, по дола до Максудъ-аа и на западъ отъ него. Отъ Максудъ-аа къмъ югъ езериятъ дълбочини сѫ слѣднитѣ: най-напрѣтъ 1—3 метра, послѣ 10 м. и нататѣкъ 9, 8, 6, 4, 3, 2 и 1 м. Най-голямата дълбочина (10 м.) се намира на разстояние 150 м. отъ сѣверния брѣгъ. — На най-тѣсното мѣсто на езерото (до с. Инджекой) дълбочинитѣ сѫ слѣднитѣ: 1¹/₂, 2¹/₂, 4, 12¹/₂, 16, 18, 19, 18, 16, 15, 11, 5¹/₂, 1³/₄, 1, ³/₄, и ¹/₂ м. При 1000 м. ширина на езерото (до Инджекой) голѣмитѣ дълбочини (отъ 11—19 м.) държатъ разстояние 800 м.

ПОЗИВЪ

за събиране помощи за фонда за издигане паметникъ на Владислава Варненчикъ.

Слѣдъ разбиването воюващата югославянска рать при Косово поле (1389 г.) отъ турцитѣ, подъ прѣдводителството на Мурада I, който и биде убитъ тукъ въ шатрата си отъ сръбски воинъ, почти цѣлиятъ Балкански полуостровъ подпадна подъ турското владичество. Тогава стана, слѣдователно и окончателното завоюване на България (1393 г.). Слѣдъ това сѣдбоносно за южнитѣ славяне събитие, немислимо бѣше вече сами да правятъ опити за своето освобождаване отъ силния и жестокъ султанъ, който ги държеше въ непосилно тежко робство, слѣдъ като разсипа цвѣтущи градове, изби и заточи славянскитѣ войводи и боляри, срути или прѣобърна въ джамии християнскитѣ храмове. И на нещастнитѣ южни славяни: българи, сърби и др. не остана друго, освѣнъ потайно, съ очи обърнати къмъ християнския западъ, да хранятъ болезнена надежда, дано се умилостиви Господь и имъ изпрати отъ тамъ избавление. И тая надежда не прѣставаше да се поддържа въ тѣхнитѣ сърдца отъ кръстоноснитѣ походи, които западъ повдигаше противъ турцитѣ, походи, които се свършваха съ поражение на християнскитѣ войски отъ турцитѣ — обстоятелство, което правѣше нещастиятъ българинъ, сър-

бинъ и др. да се обзематъ сѣ отъ по-безисходно и по-безисходно отчаяние. Отъ тѣзи освободителни походи заслужава да се споменатъ: походътъ на Сигизмунда Люксембургски, Маджарски кралъ, който се свърши съ разбиването на християнитѣ при Никополъ (въ 1396 г.) и двата похода на маджари и поляци, прѣдводителствувани отъ младия и храбъръ полски кралъ Владиславъ Ягело (нареченъ Варненчикъ) въ 1443 и 1444 г. Първиятъ походъ се свършилъ съ разбиването на турцитѣ при Златица, Нишъ и др., а вториятъ — съ разбиването на християнитѣ при Варна — 10 ноемврий 1444 г. Въ това послѣдне сражение на християнитѣ поляци и маджари, подпомагани отъ българитѣ, Владиславъ, увлѣченъ отъ геройския подвигъ да бѣде въ първитѣ редове на битката, за да насърчава християнитѣ-ратници, бива заблѣзанъ отъ еничеритѣ, заобиколенъ и убитъ, тукъ, въ околността на Варна.

Почитаеми Господине,

Въ околността на Варна, на 10 ноемврий 1444 г., слѣдователно, е станалъ послѣдниятъ опитъ за изгонването на турцитѣ отъ Европа отъ западното християнско войнство подъ прѣдводителството на полския младъ и храбъръ кралъ Владиславъ Ягело, нареченъ за това още Варненчикъ, който и геройски намѣрилъ своята смъртъ тука. Въ този моментъ, когато маджаритѣ и поляцитѣ се готвятъ да събиратъ помощи и разискватъ какъ по-блѣжнито да се увѣковѣчи паметта на този славенъ челоувѣколюбивъ и храбъръ кралъ, на варненския гражданинъ, та и въобще на българина

се налага обязаностъ да засвидѣтелствуватъ своята признателностъ къмъ този нещастенъ царгерой, който се е жертвувалъ и за освобождението на българитѣ отъ турцитѣ, като се увѣковѣчи какъто паметъта на неговото освободително дѣло, така и лично неговия геройски подвигъ съ подобаващъ вещественъ паметникъ, издигнатъ на мѣстото, дѣто е падналъ убитъ въ сражението съ турцитѣ. Да одѣйстви този актъ на признателностъ отстрана както на варненския гражданинъ, така сжщо и на българския народъ; си вмени въ обязаностъ Варненското Археологическо Дружество, което, за да се образува фондъ за тая цѣль, честь има да Ви помоли, почитаеми господине, да спомогнете и Вие съ пожертвуване и отъ Ваша страна, споредъ колкото ще да Ви бжде възможно. И най-малкитѣ вноски се приематъ съ благодарностъ. Имената на пожертвувателитѣ, както и размѣритѣ на внесенитѣ отъ тѣхъ суми, ще бждатъ публикувани въ годишния отчетъ на дружеството.

Отъ Настоятелството

на

Варненското Археологическо
Дружество.

СЪДЪРЖАНИЕ.

	Стр.
Стихове, отъ Ст. Ю. графъ Остророгъ	5
Сражението при Варна въ 1444 г., отъ Г. Димитровъ	7
Походътъ на Владислава прѣзъ България и битката при Варна, отъ Х. К. Шкорпилъ	48
Варненското сражение въ съчинението „свѣтовни събития.“	68
Владиславовъ отдѣлъ при Варненския музей. Шкорпилъ	69
Писмото на царь Николай I, за поставяне паметникъ на Владислава въ Варшава, отъ Шкорпилъ	70
Паметника на Владислава, отъ Шкорпилъ	71
Маджаритѣ за паметника на кралъ Владиславъ. Прѣвелъ Вайнгартнеръ	74
Позивъ за събиране помощи за фонда за издигане памет- никъ на Владислава „Варненчикъ“	76

Намира се за проданъ у
Археологическото дружество въ Варна.

ЦѢНА 60 СТОТ.